

مؤسسة "شاليم" | The Shalem Fund
لتطوير خدمات للشخص ذو
التخلف العقلي في السلطات المحلية
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

המכללה האקדמית בית ברל
היחידה למחקר ולהערכה

דוח הערכה מסכם

על קורס:

בניית שותפות בין אנשי מקצוע להורים
לילדים עם צרכים מיוחדים במזרח ירושלים

ד"ר ורדה שרוני

ד"ר נאזי נאטור

מחקר זה נערך בסיוע מענק מחקר מקרן שלם

הקרן לפיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית ברשויות המקומיות

2012

קרן שלם/2012/088

תוכן העניינים

III	רשימת לוחות
1	א. תקציר
2	ב. מבוא
4	ג. פעילות צוות ההערכה
5	ד. מקורות המידע וכלי ההערכה
8	ה. המשתתפים בקורס
9	ו. ממצאים
34	ז. דיון
35	ח. מסקנות והמלצות
38	ט. ביבליוגרפיה
40	י. נספחים
66	Abstract

רשימת לוחות

8	 פרופיל המשתתפים בקורס	לוח מס' 1 :
	הבדלים בין מצוי ורצוי בשאלון FOCAS : עמדות אנשי המקצוע בנושא	לוח מס' 2 :
17	 מעורבות הורים	
20	 הערכה של מידת השגת המטרות של הקורס על ידי המשתלמים	לוח מס' 3 :
	הערכת הקורס על ידי המשתתפים : ממוצעים וסטיות תקן של דירוגי	לוח מס' 4 :
	ההיגדים השונים בשאלון המשוב (סולם מ – 1 עד 5) מסודרים מהגבוה	
21	 אל הנמוך (במועד הראשון)	
	הערכת ההוראה של שני המרצים על ידי המשתתפים : ממוצעים	לוח מס' 5 :
26	 וסטיות תקן של דירוגי ההיגדים השונים	
31	 דרוג תכנים ספציפיים על ידי המשתלמים	לוח מס' 6 :

א.תקציר

בדוח זה מוצגים ממצאי מחקר ההערכה של התכנית "בניית שותפות בין אנשי מקצוע להורים לילדים עם צרכים מיוחדים במזרח ירושלים" של ארגון קשר בשיתוף פעולה עם ג'וינט אשלים, מיד"א, עיריית ירושלים, קרן שלם וקרן ירושלים, שמטרתה היו פיתוח מודעות ושינוי עמדות ביחסם של אנשי מקצוע למקומם של ההורים, המשפחה וכלפי אנשים עם מוגבלויות; מתן כלים ומיומנויות לאנשי מקצוע לבניית יחסי שותפות עם ההורים; הקניית יסודות תאורטיים ומעשיים לניהול יחסים המבוססים על שותפות אמיתית והעשרת אנשי מקצוע בכלים רלוונטיים לעבודתם היומיומית מול ועם הורים.

מטרת המחקר הייתה להעריך את תהליך יישום התכנית. התכנית כללה קורס שנתי שהשתתפו בו חמישה עשר בעלי מקצועות חינוכיים וטיפוליים העובדים במזרח ירושלים עם אוכלוסיות של ילדים עם צרכים מיוחדים והורים.

מערך המחקר הורכב מראיונות עם חלק מחברי ועדת ההיגוי, שאלונים שהועברו למשתתפים לפני ובסוף תכנית ההתערבות, פגישות משוב עם המשתתפים וניתוח מסמכים שונים (סילבוס, מצגות הקורס, תקצירי הרצאות).

הדוח כולל ארבעה פרקים המסכמים את הממצאים: הלימה בין הצרכים בשטח ובין המטרות של הקורס; הלימה בין המטרות והתכנית (סילבוס) של הקורס; הלימה בין התכנון והביצוע של הקורס (תכנית – מצגות); איכות הביצוע של הקורס (חוות הדעת של המשתלמים).

הממצאים העיקריים של ההערכה מצביעים על כך שנמצאה הלימה בין הצרכים, כפי שזוהו על ידי חברי ועדת ההיגוי, לבין המטרות כפי שהוגדרו במסמכי התכנית; ניכר שקיימת הלימה בין מטרות הקורס ובין התכנון כפי שהוא בא לידי ביטוי במסמך הסילבוס; נמצא שמספר המשתתפים היה נמוך מהמצופה עקב קשיים שלא נצפו, אם כי הרכב הקבוצה מבחינת המקצועות המיוצגים היה כמצופה; ניכרה שביעות רצון מהקורס והמרצות, שאף השתפרה במהלכו; לפרקטיקום הייתה תרומה חשובה לחיזוק העמדות החיוביות כלפי הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים, להבנה של משמעות השותפות עם ההורים, וגם עם מגבלותיה של השותפות; הייתה לו גם תרומה בהיבט האיש-מקצועי של המשתלמים. ניכר גם יישום של הנלמד במקומות העבודה של חלק מן המשתלמים. יחד עם זאת הפרקטיקום היה קצר מדי ולא אפשר די התנסות ומשוב עליה; הרכבה של ועדת ההיגוי משקף את המאמץ ליצור קשר בין גורמים רווחה שונים העוסקים במשפחות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים והיא פעלה באופן תקין אם כי ניכר היעדר הורים כשותפים בוועדת ההיגוי.

בדוח יש מספר המלצות בנושאים הבאים: מבנה הקורס ומשכו, שיתוף הורים בוועדת ההיגוי ובמהלך הקורס באמצעות פרקטיקום אינטנסיבי יותר; שיתוף אנשי צוות מאותו מוסד כדרך יעילה לשינוי; המשך תיעוד ומעקב; קורס המשך ושינוי שם הקורס הנוכחי ל"לקראת שותפות עם הורים".

ב. מבוא

בתכנית המוערכת בזאת ישנם שני רכיבים חשובים: האחד, הדגשת החשיבות של מעורבות ההורים בתהליכי האבחון והטיפול בילדם עם הצרכים המיוחדים. מעורבות זו מהווה את הרציונל לקיומה של התכנית. הרכיב השני מתייחס לעמדות ולתפיסות של אנשי מקצוע את מעורבות ההורים ושיתופם בתהליכי האבחון והטיפול, רכיב המהווה מטרה חשובה בתכנית זו.

חשיבות מעורבות ההורים: אין כיום עוררין לגבי הצורך והחיוניות של שיתוף הורים בתהליך החינוך והשיקום של ילדיהם. הורים לילדים עם לקויות שונות נחשבים יותר ויותר כמומחים בתחום הטיפול והדאגה לילדם בעל הצרכים המיוחדים. למומחיות שלהם יש תרומה חשובה לתכנון החינוך והטיפול בילדיהם. פארק וטורנבול (Park & Turnbull, 2002) חקרו את נושא שיתוף הפעולה בין הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים (בעיקר עם הפרעות התנהגות) מנקודת מבטם של ההורים. הם הציעו שלושה רכיבים חשובים בעבודה משותפת של הורים ובעלי מקצוע: הרכיב הראשון כולל עמדות של כבוד לילד מצד בעלי מקצוע שונים המהוות נקודת התחלה לשותפות עמם. חשוב שבעלי מקצוע יראו כבוד אמיתי לילד והתייחסות חיובית אליו, למשל: להשתמש בביטויים לשוניים מכבדים ולא בביטויים מתייגים או מחריגים; להתייחס לחוזקות של הילד ולא רק לחולשותיו ולליקוייו; לזהות את הדברים הייחודיים ובעלי הערך אצל הילד; להאמין ביכולתו ללמוד ולהתקדם; להיות עם חזון כלפי עתידו. מיומנויות של עבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים ומחויבות. הרכיב השני הוא מיומנויות של תמיכה בהתנהגויות חיוביות אצל הילד, מיומנויות של סיוע בשילובו של הילד בחברה ורצון ללמוד באופן מתמשך. הרכיב השלישי הוא המחויבות שיש לבעלי מקצוע: מחויבות לעשות מעבר לנדרש מהם באופן פורמלי, למשל: להקדיש יותר זמן, יותר תשומת לב; ומחויבות כלפי המשפחה כולה ולא רק להצטמצם בטיפול בילד.

ניתן לראות בממצאי מחקרים שונים (De Geeter, Poppes & Vlaskamp, 2002) שמצד אחד להורים יש ידע רב בדרכי הטיפול בילד (לדעת איך), אך, מצד שני, עליהם להגדיל את הידע שלהם ולעיתים אף את המיומנויות שלהם. המחקר (שם) הוכיח את הטענה ששיתוף הפעולה בין הורים לבין בעלי מקצוע צריך לעמוד בקריטריונים מסוימים אם ההורים מקבלים הזדמנות מתאימה להשתמש בידע הקיים שלהם בעודם מוסיפים למיומנויות שלהם כתוצאה מהאינטראקציה עם אנשי צוות.

במחקר שבדק ספציפית שביעות רצון של הורים לילדים עם אוטיזם משיתוף פעולה עם צוותים חינוכיים וטיפוליים (Renty & Roeyers, 2006), נמצא שלהורים היו קשיים עם תהליך האבחון ועם תמיכה וחינוך שניתנו לילדיהם על ידי אנשי מקצוע במסגרות משלבות (mainstream settings), בעוד שהם היו מרוצים מעבודה מול צוותים מקצועיים (מומחים באוטיזם). גורמים מנבאים לשביעות רצון גבוהה היו מידת מעורבות ההורים, הידע על השירותים המוצעים ופרק הזמן שעובר מההיוועצות הראשונה עד לאבחנה הסופית.

במחקר שנעשה בארץ על הורים לילדים עם לקות שמיעה שכלל אף מטפלים בעלי מקצוע (אינגבר, 2004; אינגבר ודרומי, 2010; Ingber & Dromi, 2009) מציינת החוקרת ש"מעורבות הורים

בתכניות התערבות ממוקדות במשפחה (תמ"מ) מוצגת בספרות כגורם המקדם באופן משמעותי את התפתחות הילד ומסייע בתפקוד המיטבי של משפחתו" (שם, תקציר). במחקרה נמצא שמשאבי האם נמצאו כבעלי תרומה גבוהה לניבוי מידת המעורבות וסגנון המעורבות של האימהות. המשאבים הרגשיים והמוטיבציוניים הם בעלי התרומה העיקרית להבנת השונות בין אימהות במעורבותן בתכניות החינוך והשיקום של ילדיהן. האימהות מייחסות לאנשי המקצוע גישה חיובית לשיתוף הורים, אך מעריכות את מוטיבציית המעורבות שלהן עצמן כגבוהה יותר. חמישה גורמי מעורבות זוהו במחקר: דפוסי תקשורת עם הצוות המקצועי, נוכחות והתעניינות, יוזמה ואחריות, שותפות פעילה ומעורבות חברתית. אנשי המקצוע שהשתתפו במחקר דיווחו על ארבע אסטרטגיות שהם מפעילים על מנת לעודד מעורבות הורים: הכוונה, גמישות והתחשבות, שותפות, היענות והדדיות. האסטרטגיה הרווחת ביותר בקרב אנשי המקצוע היא זו המדגישה את תפקיד המטפל כמי שמכוון, מלמד ומנחה את ההורה (שם, תקציר).

בסקירת מחקרים בנושא מעורבות הורים על פני כעשור (Nijhuis, Reinders-Messelink, de) (Blecourt, Olijve, Groothoff, Nakken, & Postema 2007) נמצאו מספר רכיבים בולטים המנבאים הצלחה בשיתופי פעולה של צוותי שיקום עם הורים, והם: קבלת החלטות משותפת, קביעת מטרות משותפת, ארגון משותף ותהליכים של עבודת צוות. למעורבות הורים יש תפקיד מרכזי וקובע (דומיננטי) ביחס לכל הרכיבים האלה.

עמדות אנשי מקצוע במגזר הערבי בישראל: מחקרים מועטים בדקו את עמדות אנשי מקצוע טיפוליים וחינוכיים במגזר הערבי כלפי שותפות עם הורים באבחון ובטיפול.

מזאוי-מרג'יה (2001) השוותה בין עמדות של אנשי צוות מקצועיים לאלו של אנשי צוות סמך-מקצועיים ומצאה כי אנשי צוות מקצועיים הם בעלי עמדות חיוביות יותר כלפי שילוב האדם המפגר בקהילה מאשר אנשי צוות סמך-מקצועיים. היא הסבירה ממצא זה בכך שאנשי הצוות המקצועיים רכשו השכלה המבוססת על תכנים טיפוליים וחינוכיים שמקורם בחברה המערבית. ערכים אלו אינם עולים בקנה אחד עם האוריינטציות הערכיות של החברה הערבית בישראל, אלא מהווים מקור לשינוי ערכי ותפיסתי בקרב אנשי המקצוע הערביים; הם עוברים תהליך של סוציאליזציה, רוכשים השכלה ועוברים הכשרה וחיפה לידע מקצועי עדכני, אשר תורם לשינוי עמדות לכוון חיובי יותר. לעומתם, אנשי הצוות הסמך-מקצועי ברובם בעלי השכלה תיכונית ומקום העבודה שלהם ארעי עבורם, הם לא עברו כל חיפה לאוכלוסיית האנשים בעלי פיגור שכלי טרם עבודתם הנוכחית, על כן האמונות והערכים אשר הם חונכו על פיהם ממשיכים ללוות אותם במסגרת עבודתם ומשתקפים בעמדותיהם כלפי האנשים המפגרים.

ממצאי מחקרה הייחודי והחשוב, מספקים בסיס לאמונה כי השקעה בהכשרתם של אנשי הצוות, תוך מתן חשיבות לשינוי עמדותיהם כלפי האוכלוסייה עשויה לתרום לפיתוח של צוות מקצועי המונע על ידי האמונה ברעיון השילוב וביתר הערכים שביסוד המדיניות הנדונה כאן, המיישם את התפיסה הפילוסופית הזו בעבודתו היומיומית.

ג. פעילות צוות ההערכה

צוות ההערכה בצע את הפעולות הבאות בתקופה שבין אוקטובר 2011 לבין יוני 2012, על פי סדר כרונולוגי.

במהלך חודש אוקטובר 2011	עם הודעת קרן שלם על אישור ההצעה של החוקרים להערכת הקורס, אותר חומר תאורטי, ונקראו מאמרים. נעשה חיפוש אחר שאלונים, פיתוח שאלונים בעברית ובערבית, הדפסת השאלונים והכנתם להפצה.
----------------------------	--

אוקטובר 2011	תיאום טלפוני עם רכזת הקורס להעברת השאלונים הראשונים העברת שני שאלונים (א. שאלון ציפיות ושאלון דמוגרפי; ב. שאלון FOCAS לאנשי המקצוע) באמצעות עוזר מחקר. פגישה של החוקרת הראשית עם ועדת ההיגוי.
--------------	---

דצמבר 2011	ראיונות טלפוניים עם ארבעה מחברי ועדת ההיגוי: מנהלת מקצועית "קשר"; רכזת "החברה הערבית בירושלים – קשר"; רכזת אקדמית של הקורס; מנהל שט"י.
------------	--

ינואר 2012	העברת שאלון משוב ביניים ומפגש פנים-אל-פנים עם המשתתפים בירושלים.
------------	--

פברואר 2012	כתיבת דוח ביניים
-------------	------------------

עד יוני 2012	התעדכנות באמצעות מצגות ועיון בפרוטוקולים של ועדת ההיגוי, בניית שאלון להערכת הפרקטיקום על בסיס מצגת הצגת הפרויקטים ומקורות אחרים.
--------------	--

יוני 2012	מפגש הערכה מסכם בו הועברו שלושה שאלונים: תפיסות, הערכת הקורס, הערכת הפרקטיקום. נערכה שיחת משוב עם המשתתפים והמרצים.
-----------	---

יולי 2012	כתיבת דוח מסכם; מפגש עם חברי ועדת ההיגוי
-----------	---

ד. מקורות המידע וכלי ההערכה

חלק ממקורות המידע והמסמכים היו לפנינו לקראת הגשת דוח הביניים, חלק שני עמד לרשותנו רק בעת הכנת הדוח הסופי.

ד.1. מסמכים

קיבלנו לידינו חמישה סוגי מסמכים :

1. מסמך (מתאריך 14.6.2011) על אודות הקורס שכלל רקע, מטרות, קהל יעד, נושאי הלימוד, חובות, מבנה ;

2. תכנית (סילבוס) הקורס (מעודכן 17.7.2011) ;

3. פרוטוקולים של ועדת ההיגוי מתאריכים :
20.6.2011; 14.7.2011; 18.9.2011; 30.11.2011; 8.12.2011 ;

4. תקצירים של ההרצאות בקורס (מתאריכים : 10.11.2011 ; 22.11.2011 ; 29.11.2011 ; 3.1.2012) ; תקצירים של חלקו השני של הקורס לא התקבלו למרות בקשתנו.

5. מצגות הקורס (ללא תאריכים) ; סיכום המפגש בו המשתתפים הציגו את הפרויקט שלהם והמצגת המסכמת.

ד.2. ראיונות (אוקטובר 2011) (השאלות לריאיון מפורטות בנספח מס' 1)

נערכו ארבעה ראיונות טלפוניים עם חברי ועדת ההיגוי. פנייה בדוא"ל לחברי ועדה נוספים בעניין זה לא נענתה. שאלות הראיונות מכסים ארבעה תחומים : הצורך בקורס (רציונל) ; תהליך קבלת ההחלטות ; הערכת התכנית על ידי המרואייין ; עמדות ותפיסות בנושא שילוב הורים.

ד.3. שאלונים

ג.1.3. שאלון נתונים דמוגרפיים ושאלון ציפיות (נספח מס' 2)

בשאלון זה, שחובר על ידי החוקרים על בסיס שאלונים ממחקרי הערכה רבים, נשאלו המשתתפים על אודות עצמם (רקע אישי, השכלה, עיסוק) וכן על ציפיותיהם מהקורס. (הועבר במועד אוקטובר בלבד).

ד.3.2. שאלון עמדות כלפי עבודה עם הורים (שאלון FOCAS) (נספח מס' 3)

שאלון FOCAS (Family Orientation to Community and Agency Services), שפותח על ידי ביילי (Baily, 1990) נועד במקורו לבדוק את הערכתם של הורים ושל אנשי מקצוע לגבי הגישה והמוטיבציה למעורבות הורים בתכניות לילדים עם צרכים מיוחדים.

גרסה עברית של שאלון FOCAS הוכנה במסגרת עבודת דוקטורט של אינגבר (2004) ותורגמה על ידינו לשפה הערבית. השאלון לאנשי המקצוע הוא גרסת FOCAS-PRO שבה מתבקשים המטפלים לדרג את הערכותיהם ואת גישתם למעורבות הורים (מצב מצוי). בנוסף, השאלון שואל על דירוג המוטיבציה של המטפלים לשתף את ההורים בתכניות התערבות לילדים. השאלון כולל 12 פריטים, במספר תחומים המתייחסים למעורבות הורים: גישת אנשי המקצוע למעורבות הורים, מעורבות ההורה בתהליך האבחון של הילד, בעיצוב תכנית הטיפול ובזיהוי הצרכים של המשפחה, בקבלת החלטות וכן – מעורבות ההורה בישיבות ובדיונים של הצוות הרב מקצועי.

לגבי כל פריט, המשתלמים התבקשו לסמן את התשובה המתאימה ביותר לדעתם על גבי סולם בן 9 דרגות. ציון נמוך (1) מייצג תכנית ממוקדת באנשי מקצוע, שאין לה אוריינטציה לשיתוף ומעורבות המשפחה. ציון גבוה (9) מייצג תכנית המשלבת את המשפחה וממוקדת בצרכיה. כל פריט מורכב משתי שאלות: הראשונה – "מה משקף את המצב הקיים?", היינו: גישת אנשי המקצוע לשיתוף הורים והאופן בו גישה זו מיושמת בפועל; והשאלה השנייה – "מה היית רוצה שיקרה?" – היינו: המצב האידיאלי בעיני המשיב, המשקף את ציפיותיו מהתכנית ואת המוטיבציה שלו למעורבות בה. הציון של השאלון נעשה על ידי ממוצע ההערכות ב – 12 הסולמות, כך שטווח הציונים הממוצעים האפשריים נע בין 1 ל – 9.

לגבי כל פריט שבו קיים פער בין תיאור המצב המצוי לבין המצב הרצוי, התבקשו המשיבים להסביר במילים שלהם מהי לדעתם הסיבה לפער. ההסברים שניתנו מוצגים להלן בצד הנתונים הסטטיסטיים.

השאלון הועבר בשני מועדי ההערכה: אוקטובר 2011 ויוני 2012 ותוצג השוואה בין הממצאים.

ד.3.3. שאלון הערכת הקורס (נספח מס' 4)

בסוף חודש ינואר ובמחצית יוני, הועבר למשתתפים בקורס שאלון הערכת הקורס (משוב) שהיגדו כתובים בערבית ובעברית, על ידי שני החוקרים. השאלון נוסח על ידי החוקרים וחלק משאלותיו נלקחו מהשאלונים של מרמנת ושל אשלים, וזאת על מנת למנוע העברת שלושה שאלונים נפרדים שיש דמיון רב בין שאלותיהם. טרם ניסוחו הסופי הועבר השאלון בעברית לחברי ועדת ההיגוי על מנת לקבל את הערותיהם (כפי שסוכם בישיבת ועדת ההיגוי בה השתתפה החוקרת שהציגה את תכנית ההערכה). לאחר קבלת ההערות, נוסח השאלון בערבית על ידי מומחה בשפות הערבית והעברית. השאלון היה אנונימי, ללא זיהוי שמות המשיבים. בשאלון הופיעו 26 היגדים שעליהם נתבקשו המשיבים לדרג את הסכמתם בסולם מ – 1 (במידה מועטה מאוד) עד 5 (במידה רבה מאוד). כמו כן ניתן היה לציין אם ההיגד אינו מתאים ולהעיר הערות. השאלון הועבר למשתתפים בנוכחות החוקרים והמרצים בקורס. חלק ב' של השאלון כוון להערכת שתי המרצות (ראגדה

ואנואר). השאלון כלל ארבעה היגדים והמשתתפים דרגו את ההוראה של המרצות בסולם מ – 1 (כלל לא) עד 5 (במידה רבה מאוד). כמו כן, הוצגו שלוש שאלות פתוחות לגבי רצונות המשתתפים, תכנים מיותרים בקורס ושאלה כללית. הנתונים כולם מדווחים, בהשוואה של שני המועדים, בפרק הממצאים.

ד.3.4. שאלון הערכת הפרקטיקום (נספח מס' 5)

שאלון הערכת הפרקטיקום הועבר רק במועד יוני 2012 שכן הפרקטיקום רק החל במועד מאוחר. השאלון נבנה על ידי החוקרים על בסיס מצגת שהוצגה לסיכום הפרויקטים והובאה לידיעתם, על בסיס מטרות הקורס ותכנית הקורס. השאלון כלל שמונה שאלות, מתוכן שש שאלות פתוחות, אחת דרשה רק סימון ובאחת נתבקשו המשתתפים לדרג היגדים. גם המרצות ורכזת הקורס התבקשו למלא שאלון זה.

ד.4. מפגשי פנים-אל-פנים (שיחות מיקוד) עם המשתתפים

בתאריך 24.1.2012 נערכה שיחת פנים-אל-פנים עם כל המשתתפים בקורס על הערכת הקורס. שיחה נוספת נערכה בתאריך 5.6.2012 לאחר מילוי שאלוני ההערכה. השתתפו בשיחה כל 11 המשתתפים שהיו נוכחים בפגישה, כל אחד מהם קבל רשות דיבור.

ה. המשתתפים בקורס

משתתפים בקורס 16 אנשים (לפי דיווח של רכזת הקורס), 5 גברים ו- 11 נשים, בעלי תפקידים שונים בעבודה עם ילדים עם צרכים מיוחדים: פרופיל המשתתפים (כפי שהתקבל מתשובותיהם לשאלון דמוגרפי¹) הוא כדלקמן:

לוח מס' 1: פרופיל המשתתפים בקורס

גילאים	שלושה בגילאי 21-25; חמישה בגילאי 26-34; חמישה בגילאי 35-44 (שניים לא השיבו).
לאום	שלושה ערבים – ישראלים; תשעה ערבים ממזרח ירושלים, ארבעה – לא ציינו לאום.
מצב משפחתי	חמישה רווקים; שבעה נשואים (שלושה לא ענו). שלושה דיווחו על כך שיש להם ילדים.
סטטוס אקדמי	לארבעה יש תואר ראשון בהוראה (לא צוין מהיכן); שניים ציינו שהם מורים בעלי תואר ראשון בחינוך מיוחד ממכללת דוד ילין; לתשעה משתלמים תואר ראשון אוניברסיטאי; לארבעה מתוך קבוצת בעלי התואר הראשון יש גם תואר שני. הם למדו באוניברסיטת בית לחם, האוניברסיטה העברית בירושלים (בתחומי עבודה סוציאלית או שירות חברתי), יגוסלביה (בתחום רפואה משלימה), ביר זית וירדן.
עיסוק	שבעה עובדים סוציאליים, שישה מורים, פסיכולוג אחד ופיזיותרפיסט אחד.
הותק בעיסוק	משנה ועד 20 שנה.
מקומות העבודה שלהם	שניים באלוין; אחד במרכז התפתחות הילד; שניים בגני השורוק לתרפיה; שלושה במשרד הרווחה; אחד בבית חולים "אלון", השאר לא ציינו מקום עבודה מוגדר.
חמישה משתתפים הגיעו מיוזמתם האישית, שבעה ביוזמת אחר ממקום העבודה, ושניים (עובדות-סוציאליות) נשלחו ע"י מנהלים מבלי שנשאלו לדעתן (כתבו "הוכרחו" או השתתפות חובה).	

מבחינת הפרופיל המקצועי – הקורס עומד בציפיות רוב חברי וועדת ההיגוי, למעט החסר בעובדי חינוך (מורים וגננות) שנגרם בשל הצטרפותם להשתלמויות של "אופק חדש".

¹ בעת מילוי השאלון הדמוגרפי נוכחו רק 15 משתלמים.

ו. ממצאים

בפרק הממצאים נעשה ניתוח של כל כלי ההערכה שהשתמשו בהם, כולל ניתוח הפרוטוקולים, המצגות והסיכומים שהיו ברשותנו. הממצאים אורגנו על פי ארבעה פרקים:

- ה.1. הלימה בין הצרכים בשטח ובין המטרות של הקורס
- ה.2. הלימה בין המטרות והתכנית (סילבוס) של הקורס
- ה.3. הלימה בין התכנון והביצוע של הקורס (תכנית – מצגות)
- ה.4. איכות הביצוע של הקורס (חוות הדעת של המשתלמים)

בסוף כל פרק יובא סיכום החוקרים.

ו.1. הלימה בין הצרכים ובין המטרות של הקורס

הצרכים שהובילו לארגון הקורס

היוזמה לקורס הייתה של ארגון "קשר" ומחלקת השיקום ושו"י מזרח ירושלים, באגף הרווחה בעיריית ירושלים, אליהם חברו השותפים הנוספים: משרד הרווחה, קרן שלם, ג'וינט אשלים, וקרן ירושלים, אשר יחדיו זיהו את הצורך לעבוד עם אנשי המקצוע החינוכיים והטיפוליים על התפיסות שלהם את העבודה השיתופית עם הורים ועל מהות הקשר בינם לבין הורים לילדים עם צרכים מיוחדים.

הרציונל לקיום הקורס נובע מהתפיסה והחזון של ארגון "קשר", והשותפים שחברו ליוזמה, בנושא שותפות בין אנשי מקצוע ובין הורים. התפיסה היא ש"הורה הוא מומחה ואנשי המקצוע לא כל כך משתמשים בו כמשאב". היבט זה חשוב מאוד במזרח ירושלים. המטרות של הקורס היו: "להתחיל לעבוד עם אנשי המקצוע לפיתוח מודעות אישית ומקצועית ולהפגיש אותם עם הורים שיציגו את המקרה שלהם".

הקורס הוא חלק מתוכנית רחבה, העוסקת בהעצמת משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים במזרח ירושלים. לקורס שותפים: קרן ירושלים, עיריית ירושלים, משרד הרווחה, ג'וינט אשלים, וארגון קשר. הקורס הוא המשך לפעילויות שונות שנעשות עבור קהילת הורים לילדים עם צרכים מיוחדים ואנשי מקצוע. למשל: תכנית העצמת הורים לילדים עם צרכים מיוחדים בגיל הרך בירושלים המזרחית הקיימת מאז 2009. לפני תכנון התכנית, נעשתה פניה בכתב אל מסגרות שונות בקהילה [תחנות להתפתחות הילד, רווחה], ונערכו פגישות עם הורים, ליידוע והתייעצות אודות תכני הקורס [מתוך ראיונות עם חברי ועדת ההיגוי].

במסמך אודות הקורס מתואר הרקע לתכנון הקורס ובו מצוין ש"ביסוד התכנית מצוי האני מאמין לפיו ההורים הם המשאב המרכזי והחשוב ביותר לטיפול ולקידום ילדיהם עם הצרכים המיוחדים, והם זכאים להיות מועצמים ומעורבים, הם מקור הכוח והתקווה לילדים עם צרכים מיוחדים". בהמשך מצוין

ש"על מנת לאפשר לתהליך ההעצמה להיות מלא ומקיף, וליצור שינוי משמעותי במזרח ירושלים, חיוני לצרף לתהליך זה גם את אנשי המקצוע המטפלים בילדים אלה ובמשפחותיהם....".

למנהלי המסגרות השונות שנפגשו עם חברי ועדת ההיגוי היו ציפיות נוספות מהקורס, למשל: "שהצוות יחזור עם כלים פרקטיים"; "לתת מקום לספורים לכל המקרים, לא הכל תיאוריות, לתת הזדמנות לאנשי מקצוע לעשייה בתחום"; "הצגת דילמות ודרך פתרון"; "גילוי שיתוף פעולה בין ההורים לצוות המקצועי".

המטרות שהוצבו לקורס

המתכננים של הקורס ניסחו ארבע מטרות והן:

- פיתוח מודעות ושינוי עמדות ביחסם של אנשי מקצוע למקומם של ההורים, המשפחה וכלפי אנשים עם מוגבלויות.
- מתן כלים ומיומנויות לאנשי מקצוע לבניית יחסי שותפות עם ההורים.
- הקניית יסודות תאורטיים ומעשיים לניהול יחסים המבוססים על שותפות אמיתית.
- העשרת אנשי מקצוע בכלים רלוונטיים לעבודתם היומיומית מול ועם הורים.

נמצאה הלימה בין הצרכים, כפי שזוהו על ידי אנשי "קשר" ומנהלי הרווחה בעיריית ירושלים, לבין המטרות כפי שהוגדרו במסמכי התכנית.

2.1. הלימה בין המטרות לבין תכנית הקורס

ההלימה בין המטרות והתכנית נבדקה בשני אופנים:

ה.1.2. ניתוח מסמך הסילבוס (מתאריך 17.7.2011) מול המטרות

ה.2.2. חוות דעת המשתתפים בנושא

1.2.1. ניתוח מסמך הסילבוס מול המטרות במסמך הקורס

החלק הראשון של הקורס (מפגשים 1-6) עסק בתפיסות, בעמדות ובציפיות של המשתתפים כלפי ההורים. בירור של ציפיותיהם מהמשפחות של הילדים בעלי צרכים מיוחדים. רכיב זה בקורס בא להשיג את המטרה הראשונה של "פיתוח מודעות ושינוי עמדות ביחסם של אנשי מקצוע למקומם של ההורים, המשפחה ואנשים עם מוגבלויות".

המטרה השנייה בדבר "מתן כלים ומיומנויות לאנשי מקצוע לבניית יחסי שותפות עם ההורים" מתייחסת בעיקר למיומנויות הנדרשות לצורך עבודה משותפת עם ההורים, והכנת הדרך לאפשרות של עבודה משותפת עם ההורים, עם הממסד או עם אנשי מקצוע אחרים. היא באה לידי

ביטוי בתכנון הסילבוס במספר מפגשים: מפגש 7 תוכן לעסוק בעקרונות של עבודה טיפולית עם הורים ועם צוות מקצועי; מפגש 8 אמור היה להציג מודלים שונים לשותפות וחקר מקרה – הצגת מנגנון מוצלח מהשטח; מפגש 11 תוכן להציג את המודל הרפואי המתמקד באנשי מקצוע ובמשפחה, ואת גישת הכוחות (SWAT); מפגש 12 מציג את הגישה החברתית בתחום הנכויות (איכות חיים, חיים עצמאיים).

המטרה השלישית הייתה: "הקניית יסודות תאורטיים ומעשיים לניהול יחסים המבוססים על שותפות אמיתית". בסילבוס הקורס מסתמן שהיו מספר נושאים עיוניים עם היבטים חשובים, למשל: מפגש 9 עסק במידע על לקויות וברצף השירותים בחיי הילד עם הצרכים המיוחדים; מפגש 10 עסק בהיכרות עם זכויות, חוקים ותקנות (דוח ועדת דורנר); מפגש 12 עסק בהצגת המגזר השלישי ותפקידו בקידום הגישה החברתית, בזכויות הילד; מפגש 13 עסק במציאות חיי המשפחה המיוחדת.

המטרה הרביעית של "העשרה בכלים רלוונטיים לעבודה עם ומול הורים" היא במתן כלים העוזרים בבניית קשר ואימון עם ההורים על פי הספקטרום של השותפות). "ניתן אולי להניח שהמפגשים המתוכננים על פי הסילבוס לעסוק בפרקטיקום (מפגש 14 ואילך), נועדו לכך שיוקנו מיומנויות ספציפיות על פי הצרכים העולים מהפרקטיקום, כגון: תקשורת בינאישית אפקטיבית (מפגש 18), מיומנויות האימון (coaching) והתאמתן לעבודה עם משפחות (מפגש 19), מיומנויות גישור (מפגש 20), עקרונות הנחייה (מפגש 21), פתרון בעיות (מפגש 22), מודלים לקבלת החלטות (מפגש 23), בניית הסכמות (מפגש 24), ניהול קונפליקטים (מפגש 25), שפה דיאלוגית (מפגש 26).

לא ברור מהסילבוס האם ניתנו למשתתפים גם מקורות מידע לעיון בבית. למעשה, גם המשתלמים עצמם דרגו נמוך ביותר את השאלה העוסקת בסיוע של חומרי הקריאה לגיבוש רכיבים תאורטיים שהוצגו בקורס, וחלקם דיווחו שלא ניתנה רשימה כזו.

2.2.1. חוות דעת המשתתפים בנושא הלימת תכנית הקורס את מטרותיו

חוות הדעת של החברים בוועדת ההיגוי:

עם כניסת הרכזת האקדמית של הקורס לתפקידה, היה מתווה כללי של סילבוס, אשר התגבש ממפגשים עם הורים, עם אנשי מקצוע ועם חברים מוועדת ההיגוי. עם כניסתה, המתכננים המשיכו לעבוד על הסילבוס וגבשו אותו סופית יחד אתה. במהלך הקורס נעשו שינויים בסילבוס בהתאם לצורך של התקדמות הקורס.

המרכזת האקדמית של הקורס אכן הביעה את דעתה בראיון הראשון שנערך עמה, שהייתה עושה שינוי מסוים בתכנים ובהיקפם בתוך הקורס: "חשוב היה להתחיל מהמקום של מיומנויות תקשורת ומודעות עצמית [שכיום נמצאים בשלב מתקדם בקורס]. הייתי מוסיפה יותר לחלק של מעורבות הורים, יותר מפגשים בנושא זה, פחות הרצאות בנושא שירותים לילדים בעלי הצרכים המיוחדים". שינויים אלה נעשו, כאמור במהלך הקורס. מרואיינת נוספת ציינה שאם היקף הקורס היה ארוך יותר הייתה מוסיפה עוד שני רכיבים: "הורים שיביאו את הצד שלהם בתוך הקורס ויחסי גומלין בתוך המגזר השלישי".

הייתה הסכמה של כל המרואיינים שבקורס נכללו נושאים רלבנטיים.

לגבי המטרה הראשונה הייתה הסכמה בין חברי ועדת ההיגוי, על כך שתכני הקורס מאפשרים שינוי בעמדות. "זה עוזר לחשוב אחרת, להסתכל על מה שהם מביאים בצורה שונה" [מתוך הראיונות עם מרכזת הקורס והמנהלת האקדמית].

ניתוח מסמך הסילבוס מיום 17.7.2011 מול מטרות הקורס העלה שקיימת הלימה בין מטרות הקורס ובין התכנון כפי שהוא בא לידי ביטוי במסמך הסילבוס. נראה לנו שגם הפרופורציה של התכנים השונים בסילבוס סבירה: חלקו הראשון מוקדש לפיתוח מודעות אצל המשתתפים באמצעות דיונים שונים, לאחר מכן מוצגים מודלים תאורטיים וכלים הנובעים ממודלים אלה, וחלקו האחרון עוסק באפשרויות ליישום המודלים והמיומנויות השונות הנכללות בהם. חשוב גם לציין את ההתאמות שנעשו בסילבוס במהלך הפגישות בהתאם לצרכים שעלו ובהתאם לחוות הדעת המקצועיות של העוסקים במלאכה.

אין בידינו נתונים מספיקים על מנת להעריך האם כל המתוכנן אמנם התקיים (לא היו בידינו כל סיכומי ההרצאות / כל המצגות). למרות ההלימה בין המטרות לתכנית הקורס, נציע בהמשך שינוי במבנה הסילבוס ובמינון של תכנים שונים.

3.1. הלימה בין התכנון והביצוע: ניתוח מצגות הקורס ותקצירי הקורס מול המטרות

לעיוננו נשלחו אחת עשרה מצגות שכיסו את הנושאים הבאים (ללא ציון סדר הצגתם):

- **עמדות** - במצגת זו הוצגה הגדרת המושג "עמדה" מאפייני עמדות ומרכיבי עמדות: הקוגניטיבי, הרגשי וההתנהגותי. נידונו נושאים כמו תפקיד העמדות בארגון הידע, שמירה על ה"אני" והבעת ערכים, אידיאולוגיות ומטרות חברתיות.
- **מובן ומשמעות הנכות** - נידונו סוגי נכויות, קבלת הנכות, היחס בין קבלת הנכות לקבלת התפקוד (Being vs. Doing) הצדדים המעורבים כמו משפחה, בעל הלקות, בעלי תפקידים ומוסדות. נדונו אספקטים ומרכיבים המשפיעים על דרגת או מידת המעמסה אותה מרגישים ההורים, ומשתנים במשפחה שיכולים להשפיע על מידת ההתמודדות כמו השכלה, מקורות תמיכה בין אם פורמליים או בלתי פורמליים.
- **הכוונת והדרכת הורים** - כלים וטכניקות: נידונו נושאים כמו חשיבות ההדרכה של הורים, הורות, תמיכה וכו'. הכרה בתפקיד ההורים במערכות השונות בחברה: ידע, אמונה והבנה. סוגי ההדרכה שנדונו: עידוד רגשי והבעת רגשות, טיפול ומתן משמעות.
- **ועדות** - שיתוף ילד והורים: דובר על ועדת השמה וועדת שילוב – זכויות הילדים, ההורים ודרכי עבודת הועדות, ערעור על החלטה ומסגרות אליהן מפנים תלמידים.

- **צוות רב-מקצועי** - הוצגו חברי הצוות ותפקידיו. הפילוסופיה המנחה היא child centered approach . כמו כן עבודת הצוות המסתכמת באבחון, הערכה, בחירת תכנית התערבות וטיפול.
- **תקשורת** - הגדרת תקשורת והתקשרות בין אישית, תקשורת פעילה הקשבה אקטיבית, והעקרונות ביסוד התקשורת. נדונו נושאים ותקלות שמחבלות בתהליך ההקשבה בין אם סביבתית, אורגנית ונפשית. כל זאת בהקשר של שיתוף הורים.
- **הדגם הרפואי ודגם החוזקות** - דובר על העבודה עם ההורים והמטופלים על פי מודל "נקודות החוזק", הוסברו המודלים. חשיבות ההתמקדות בנקודות החוזק ולא נקודות החולשה ע"י שימוש נכון בשפה ע"י שאלת שאלות נכונות, מה שמקנה מיומנויות לשרוד ולהתמודד כשיש בעיות וקשיים. השימוש בשפה.
- **"חוללות עצמית" (Self-efficacy)** - הוגדר המושג, מקורות לחיזוקה של חוללות עצמית של המשפחה והילד ומה נחוץ לקיומה.
- **שותפות חינוכית** - הוגדר המושג "שותפות", שותפות עם בית הספר, שותפות ושיתוף פעולה וההבדל ביניהם, דובר על שותפות עם הורים – סוגי ההורים, וסוגי השותפות, כולל אחריות איש המקצוע – הורים בפיתוח השותפות ואילו מיומנויות נחוצות לבנייתה.
- **מוטיבציה ותרבות** - בשתי המצגות דובר על הגדרות ומרכיבים. אתגרים תרבותיים העלולים לצוץ בפני העובד המקצועי ועובדי החינוך המיוחד בהפעלת תכניות התערבות וטיפולים הן מצד הילד והן מצד המשפחה מחד ומצד איש המקצוע והמוסדות אותן מייצג מאידך.

המצגות שהיו ברשותנו עומדות בהלימה עם המטרות שנוסחו לתכנית. הוצג נושא העמדות כלפי משפחות הילדים בעלי הצרכים המיוחדים ונעשה דיון עם המשתתפים בנושא זה כבר בתחילת הקורס. כמו כן הוצגו מודלים לעבודה משותפת, נדון מושג השותפות ודרכים להשגתה. ברמה התאורטית הוצגה גם התאוריה של חוללות עצמית וגישת ההתמקדות בילד.

4. איכות הביצוע (על פי חוות דעת המשתלמים ; המרצים ורכזת הקורס)

בפרק זה יוערך ביצוע ההשתלמות בפועל, מתוך כלל השאלונים והמידע האחר שהיה ברשותנו.

1.4.1. מספר המשתלמים ועיסוקם

כפי שנראה בלוח מס' 1 המציג את מספר המשתתפים ועיסוקיהם, המספר לא עמד בציפיות יוזמי הקורס שציפו ל – 25 משתלמים. גם הרכב המשתתפים אינו על פי ציפיות כל המתכננים שרצו שייכללו בקורס אנשי חינוך ועובדים טיפוליים ממגוון של מוסדות במזרח ירושלים.

בדוח הביניים דיווחנו כי לדעת שלושה מרואיינים מבין חברי וועדת ההיגוי, המשתתפים בפועל בקורס הם אלה שאליהם התכוונו בתכנון הקורס. מרואיין רביעי לא הסכים לכך. לטענתו, היו רוצים לראות יותר מורים וגננות. הם רואים במשתלמים קבוצה שתהיה סוכנת שינוי בשטח.

על פי המידע שיש בידינו, אוכלוסיית המשתתפים בפועל לא עומדת בכל התנאים שנקבעו מלכתחילה בוועדת ההיגוי. מבחינה **מספרית** – בקורס היו פחות משתתפים מהמתוכנן וזאת למרות מאמץ שיווקי רב. הוצעו לכך מספר הסברים:

- מדובר ברעיון חדש, הן מבחינת תוכן הקורס והן מבחינת הפעלתו. בהיבט התוכן, יש להדגיש שמדובר בנושא רגיש ומורכב, שהייתה ציפייה לתמיכה לא מלאה מצד המנהלים ואנשי המקצוע בכלל. מבחינת ההפעלה: בדרך כלל קורסים של השתלמות מופעלים מתוך הרשות האחראית, למשל הפסג"ה מפעילה השתלמויות לאנשי החינוך. הקורס הזה לעומתם מופעל דרך גוף חיצוני, ויש לכך השלכות על ההשתתפות.
- כיון שמדובר על קורס ראשון מסוגו, בתוכן ובהפעלה, הפועל זו השנה הראשונה, אין עליו עדיין ממליצים. כידוע, הדרך הטובה ביותר לגיוס משתלמים היא דרך המלצות של חברים.
- הקורס לא היה מוכר לגמול של אופק חדש, ולרוב בתי הספר לחינוך מיוחד הגמול לא רלוונטי.
- למנהלי בתי ספר יש קורסי חובה שמקנים למשתלמים נקודות, והקורס הזה לא היה תחת הכותרת הזו, ולכן לא היה בו מספיק מניע להשתתפות מנהלים.
- חלק מהעובדים להם נועד הקורס לא יכולים להשתתף כי הם משתתפים בהשתלמויות של "אופק חדש".
- חלק מהמעוניינים להשתתף לא התקבלו עקב הוראה של מרמנת לא להכניס משתתפים חדשים אחרי שתי הפגישות הראשונות ואי אישור גמול.
- שתי משתתפות שלא עבדו עם הורים והרגישו מבודדות – נשרו בשלב מוקדם.
- נסיבות אישיות שונות אחרות שגרמו לנשירה.

על פי הפרוטוקולים שקבלנו, היה רק מפגש אחד עם מנהלי מסגרות שהביעו את דעתם, אך הם לא התחייבו לשלוח את אנשי המקצוע שבמסגרותיהם לקורס. יחד עם זאת, נאמר לנו שרוב המשתתפים באו לפי המלצת המנהלים שהשתתפו באותו מפגש. נראה שאין פיזור מספיק על פני מוסדות רווחה שונים (בשני מקרים [אלוין, גני שורוק לתרפיה] ישנם 2 עובדים ממקום אחד).

בהערכת רכיב זה על ידי המשתתפים, לרוב הם ציינו את הרכב המשתתפים כהרכב טוב שאפשר דיאלוגים, השמעת דעות מגוונות, ראייה של כמה נקודות מבט מקצועיות. חלק מהם ציינו שניכרו הבדלים בין התפיסות של אנשי מקצוע טיפוליים (עובדים סוציאליים, פסיכולוגים) לעומת אלו של אנשי מקצוע בתחום החינוך (מורים גננות). יישום השותפות עם הורים שונה במהותו בסוגי המקצועות השונים. נשמעה גם עמדה המציינת את היעדרם של אנשי מנהל מהמפגשים, כולל מהמפגש של הצגת הפרויקטים.

מצאנו שמספר המשתתפים היה נמוך מהמצופה עקב קשיים שלא נצפו. הרכב הקבוצה מבחינת המקצועות המיוצגים היה כמצופה, אם כי יש השגות על מיעוט של אנשי המקצוע מתחום החינוך. המלצות בקשר להרכב הקבוצה, ראה בפרק "סיכום והמלצות".

2.4.1. איכות הביצוע לפי המשתתפים

א. **ציפיות המשתתפים מן הקורס (מתוך שאלון שהועבר במועד אוקטובר 2011, ונתוניו נכללו בדוח הביניים)**
שאלון הציפיות כלל ארבע שאלות פתוחות הנוגעות בציפיות המשתתפים מהקורס.

השאלה	תגובות
מה הציפיות שלך מהקורס?	נמצאו שלוש ציפיות מרכזיות: 1. לפתח מודעות לצרכים של ההורים; לקבל מידע חדש ויעיל בקשר להורי ילדים עם צרכים מיוחדים. 2. לקבל כלים מעשיים לעבודה עם הורים ולעבודה עם צוות; "פיתוח מיומנות ויכולות בניית שותפות עם ההורים; להכיר שיטות חדשות ותכניות ואסטרטגיות כדי להדק את הקשר עם ההורים ולגרום להם לתמוך בילדים שלהם ולקדם אותם". 3. להנחות בתחום העבודה ולעזור להתגבר על הקשיים.
איך אתה מקשר בין הציפיות שלך מהקורס לתפקידך הנוכחי?	ניתן לזהות שתי ציפיות מרכזיות הקשורות לעיסוק של המשתתפים: 1. לעזור בקידום מקצועי בפן החברתי והאנושי; 2. טיפוח שיתוף הפעולה עם ההורים – "בניית שיתוף פעולה בין הורים למתמחים; עבודת הדרכה ומעקב עם ההורים; למורים ולגננות חשוב המגע עם ההורים לשם הבנה טובה יותר של דרכי הטיפול בילדים בעלי צרכים מיוחדים".

השאלה	תגובות
איך אתה מקשר בין הציפיות שלך לאישיות ולעמדות שלך?	המשתתפים דברו על כך שיש קשר בין תכונותיהם האישיות לבין ציפיותיהם מהקורס בשני מדדים:
	1. מדד רגשי מוטיבציוני - "אני אישית העמדה שלי מההורים היא להבין אותם ולנסות לעזור להם ולתת תמיכה ועזרה כמה שאפשר ולתת להורים אסטרטגיות עבודה בלהתעסק עם הילד הנכה; לפתח את מקורות הכוח ועוזרת לנו להכיר את נקודות החולשה ולעקוף אותם";
	2. מדד קוגניטיבי - "הקורס מדבר אליי ולרוב עניינים אלה מוכרים לי אבל לפעמים טוב שהבן אדם יעשה חידוש ואבחון בכך שהעבודה תהיה בנויה על אבחון וניתוח המטרות והשיטות המדעיות".
מהן, לדעתך, התכונות שיש לך שעושות אותך מתאים להשתתף בקורס?	התכונות שציינו המשתתפים כמענה לשאלה זו היו בתחום הרגשי – חברתי : האהבה ללמידה ולרכישת ידע, אהבה לעזור, יכולת להבין ולעקוב; גמישות; היכולת להפנים את ההורים ולהשתמש בשפה המתאימה איתם. ולנסות להבין אותם ולתת להם עזרה כמה שאפשר; שאני אוהבת את העבודה שלי ואני מאוד חברתית ואוהבת עבודה סוציאלית וחינוך; היכולת לעבוד בקבוצות עם ההורים של התלמידים כדי לתמוך ולהדריך ולטפל; האחריות, להקשיב היטב. לעקוב בכול מה שקשור לזכויות הילדים וההורים עם צרכים מיוחדים; האנושות, האהבה, היכולת להבין את האחרים, לעבוד בקבוצה או צוות, ההנהלה".
	הנבדקים נשאלו האם היו מוכנים להשתתף בקורס כזה אם היה כרוך בתשלום? 7 הביעו הסכמה להיגד זה; 4 לא היו משלמים ו- 4 לא היו בטוחים.
	ב. עמדות אנשי המקצוע כלפי מעורבות הורים שאלון העמדות לאנשי המקצוע הועבר בשני מועדים: באוקטובר, 2011 וביוני, 2012 בתום הקורס. מטרת העברת השאלון הייתה לבדוק האם חלו שינויים בעמדות אנשי המקצוע בעקבות הקורס. הממצאים על עמדות המשתתפים מובאים בזאת לגבי שני המועדים ותיבחן השאלה בדבר הבדלים בעמדותיהם במועדי ההעברה השונים. לוח מס' 1 מציג את הממוצעים וסטיות התקן בשני המועדים, ואת ההבדלים בין תפיסת הרצוי והמצוי (סולם הדירוג מ – 1 עד 9), באמצעות מבחן t למדגמים מזווגים (paired t-test).

לוח מס' 2: הבדלים בין מצוי ורצוי בשאלון FOCAS: עמדות אנשי המקצוע בנושא מעורבות הורים

תחומי התוכן	מועד הערכה	ממוצע וסטית תקן		מבחן t	רמת מובהקות (p)
		מצוי	רצוי		
1. אני מאמין של התכנית לגבי שותפות עם הורים	אוקטובר	7.00 (1.65)	8.79 (0.43)	4.06	.00
	יוני	7.18 (1.47)	8.20 (0.79)	2.57	.01
2. שיתוף פעולה בין הורים לאנשי מקצוע בפיתוח אני מאמין של התכנית	אוקטובר	5.67 (3.22)	7.62 (1.71)	2.07	.04
	יוני	6.18 (2.09)	7.30 (2.00)	2.32	.02
3. שיתוף הורים בקבלת החלטות לגבי תהליך האבחון וההערכה של הילד	אוקטובר	6.50 (1.56)	7.43 (1.55)	1.63	.11
	יוני	5.82 (1.94)	7.70 (1.16)	4.04	.00
4. מעורבות הורים באבחון והערכת הילד	אוקטובר	6.53 (1.81)	8.29 (1.20)	3.13	.00
	יוני	6.55 (2.21)	8.10 (1.10)	3.67	.00
5. זיהוי הצרכים והמשאבים של המשפחה	אוקטובר	6.67 (1.88)	8.21 (1.19)	2.68	.01
	יוני	7.09 (1.81)	8.00 (0.82)	2.28	.02
6. שיתוף המשפחה בהחלטות לגבי הצרכים והמשאבים שלה	אוקטובר	6.17 (2.25)	7.77 (1.36)	2.35	.02
	יוני	6.09 (2.30)	7.60 (1.43)	4.63	.00
7. השתתפות ההורים במפגשי צוות	אוקטובר	5.50 (1.78)	7.07 (1.33)	2.73	.01
	יוני	4.64 (2.98)	6.30 (3.06)	2.61	.01
8. תפקיד ההורים בקבלת החלטות	אוקטובר	5.79 (2.04)	7.85 (1.14)	3.41	.00
	יוני	5.36 (2.54)	7.22 (2.59)	4.50	.00
9. מבנה תכנית הטיפול האישית לילד ולמשפחה	אוקטובר	6.62 (1.33)	8.42 (0.79)	4.50	.00
	יוני	6.55 (2.77)	7.40 (2.50)	0.96	.18 לא מובהק
10. תכנית הטיפול האישית – מטרות למשפחה	אוקטובר	6.67 (1.37)	8.09 (0.94)	3.31	.00
	יוני	7.30 (2.06)	7.89 (1.05)	1.49	.09
11. תאום ושיתוף פעולה בין אנשי מקצוע שונים הנותנים שירותים לילד ולמשפחה	אוקטובר	6.31 (1.25)	8.00 (1.28)	3.65	.00
	יוני	7.00 (1.61)	7.90 (1.66)	2.01	.04
12. ניהול מקרה Case Manager- (אחריות על הפעלת תכנית ההתערבות)	אוקטובר	5.93 (2.27)	7.75 (1.14)	2.77	.00
	יוני	6.27 (2.80)	8.30 (1.06)	3.28	.00

ממצא בולט הנראה בלוח הוא אודות **גובה הממוצעים**. הממוצעים על **הרצוי** נעים בין 7.07 לבין 8.79 במועד ההעברה הראשון (אוקטובר) ובין 6.30 ל- 8.30 במועד ההעברה השני (יוני). דירוג זה הוא גבוה מאוד יחסית למקסימום בסולם (9). גם דירוג **המצוי** הוא יחסית גבוה, במדידה בחודש אוקטובר הממוצעים נעים בין הכי נמוך 5.50 והכי גבוה 7.00 וביוני – הכי נמוך 4.64 והגבוה 7.30. מילוי השאלון במועד אוקטובר נעשה באופן ספונטני ולא מבוקר על ידי המשתלמים, יתכן גם באופן לא רציני, ללא השקעת חשיבה. זאת הובהר לנו בשיחה שנערכה בינואר עם החוקרים בה דיווחו כי בגלל שהשאלון הועבר על ידי אסיסטנט שלא יכול היה לתת להם הסברים מלאים, הם לא מילאו אותו "ברצינות", כדבריהם. נראה שדווקא הערכת הרצוי במועד הראשון הינה ספונטנית יותר ומשקפת, ככל הנראה, איזשהו נטייה אנושית להעריך גבוה את הרצוי.

ממצאי השאלון ניתן לראות שקיימים הבדלים בין תפיסת הרצוי והמצוי ברוב השאלות ובשני מועדי ההערכה. במועד אוקטובר נמצא רק הבדל אחד לא מובהק, בהיגד שעוסק ב"שיתוף הורים בקבלת החלטות לגבי תהליך האבחון וההערכה של הילד". לעומת זאת, במועד יוני, ההבדל בהיגד זה היה מובהק. המשתתפים דירגו נמוך יותר את המצוי, כנראה לאור הנלמד בקורס שאפשר להם לראות באור אחר וחמור יותר את המצוי. בשני ההיגדים אחרים שנמצא בהם הבדל מובהק במועד אוקטובר, לא נמצאו הבדלים במועד יוני: מבנה תכנית הטיפול האישית לילד ולמשפחה (היגד מס' 9) תכנית הטיפול האישית – מטרות למשפחה (היגד מס' 10). יתכן והפרויקטים שהפעילו בעקבות הנלמד בקורס גרמו להפחתת ההבדלים הנתפסים בין המצוי והרצוי. בכל ההיגדים האחרים בהם נמצא פער מובהק בין המצוי והרצוי, המצוי דורג תמיד נמוך מהרצוי. ראוי לציין, שהמשתתפים עצמם ציינו בשיחת הסיכום עמם שמן הראוי לבדוק את השינוי בתפיסות ובהתנהלות עצמה לאחר תקופה מסוימת (שנה ויותר לאחר תום הקורס), כדי לבדוק האם חלים שינויים אמיתיים, כלומר השינויים יציבים ונשמרים.

נבדקו גם ההבדלים בין תפיסת **המצוי** בתחילת הקורס ובסיומו ובין תפיסת **הרצוי** בתחילת הקורס ובסיומו בכל ההיגד והיגד.

ביחס **לתפיסת המצוי**, ממצאי מבחן t הראו שלא נמצאו כל הבדלים מובהקים, אם כי ניכרת מגמה מעורבת של הבדלים בממוצעי התפיסות: במספר שאלות נצפה שממוצע הדירוג בתום הקורס היה מעט גבוה יותר מזה שבתחילת הקורס (שאלות 1, 2, 5, 11, 12); בחלק מהשאלות הממוצע היה נמוך יותר בסוף הקורס בהשוואה לתחילתו (שאלות 3, 7, 8, 9, 10) ובשתי שאלות הדירוג לא השתנה (שאלות 4, 6). נזכיר שאין אלה הבדלים מובהקים בשל המספר הקטן של המשיבים לשאלונים.

בתפיסת **הרצוי** היו הבדלים מעט יותר גדולים, אם כי, גם כאן, לא מובהקים למעט שאלה מס' 1 שעסקה באני מאמין של התכנית לגבי שותפות עם הורים, שבה נמצא הבדל מובהק ($t=1.96$, $p < 0.04$, $df=9$). ניתן להעריך אם כך, שלקורס הייתה השפעה על התפיסה הפילוסופית – אידיאולוגית בנושא שיתוף הורים בתהליכי אבחון וטיפול, אך לא על תכנים מעשיים יותר. ברוב השאלות האחרות, למעט שאלה מס' 3, נמצא שממוצע התפיסות במועד יוני היה נמוך יותר (אם כי ללא מובהקות) מממוצע התפיסות במועד ההעברה הראשון. ממצא זה מרמז שיתכן ולקורס הייתה השפעה מסוימת על כך שהרצוי לא שאף לאידיאל אלא היה מאוזן יותר עם המציאות

הקיימת. תרומתו של הקורס היא בכך שגרם לאנשי מקצוע להיות ספקנים לגבי הרצוי, שכן זהו טבעו של ידע, לגרום לאנשים לחשוב יותר, להטיל ספק, לשאול שאלות. יתכן והקשיים שבאו לידי ביטוי בקורס באפשרות של שיתוף מלא של ההורים בתהליך האבחון והטיפול, מיתנו יותר את תפיסת הרצוי של המשתתפים, או את הנטייה להצהיר על עמדות מבלי לחשוב הרבה ולמעשה לבטא הסכמה מן הפה ולחוץ. שאלה 3 שעסקה בשיתוף הורים בקבלת החלטות לגבי תהליך האבחון וההערכה של הילד, ממוצע התפיסות עלה לעומת הממוצע שהתקבל באוקטובר והשוונות פחתה, אם כי, כאמור, לא ברמת מובהקות.

בהערותיהם לשאלון בתחילת הקורס ניסחו המשיבים כמה עמדות מעניינות, לדוגמא:

א. המשתתפים בטאו **קשיים ניכרים בהתמודדות עם הורים**: "יש פחד מלהתמודד עם ההורים במצב הקיים"; "קיים פחד מתגובת הורים"; "השאיפות של ההורים גדולות יותר מהאפשרויות".

ב. המשתתפים ציינו **קשיים שמקורם בחולשות של אנשי צוות** העובדים מול הורים: "יש אצלנו אחראי על הקשרים החברתיים אבל עדיף שיהיה בן אדם שונה מהמומחה החברתי כדי למשוך את ההורים ויוציא את ההחלטות שלהם לבית הספר"; "הצוות המקצועי שנמצא כעת אין לו את ההבנה של חשיבות השיתוף של ההורים להשתתף בקבלת החלטות"; "יש כאלה שמתמקדים בבעיות אישיות והמקצועיות שלהם ולא על הצדדים של ההורים ויש כאלה שאוהבים להיות "במרכז" המפגשים (מרכז העניינים וגם מרכז תשומת הלב)".

עמדות אלה משקפות את תחושת המשתתפים שמצב השותפות עם ההורים אינו פשוט ואינו קל, להיפך – המצב קשה. מצד אחד, יש כאלה המביעים תקווה שהמצב ישתנה בעקבות הקורס, מצד שני, יש כאלה המטילים בכך ספק, בשל אופי המומחים העובדים עם ההורים ובשל ציפיות מוגזמות, לדעתם, של ההורים.

בנושא מעורבות הורים דעותיהם של המשתתפים בקורס אינן אחידות: מצד אחד, מובע חשש מהקשר עם ההורים, מיכולתם להתמודד אתם; מצד שני – ישנה ציפייה גבוהה ליותר מעורבות של הורים בתהליך העבודה.

בהערכה בסוף הקורס, רק שני משיבים הוסיפו תגובות מילוליות להנמקת עמדותיהם ביחס לרצוי והמצוי. עמדותיהם הצביע על ההסברים האפשריים לפער שמקורם בתובנה מעמיקה יותר על משמעות הקשר עם ההורים, כגון: עומס תפקיד, מציאות מגבילה:

"ישנה שותפות בין הורים לבעלי המקצוע בתכניות ובהערכה, חלק מבעלי המקצוע נותנים את ההזדמנות להורים אך לא כולם".

"ישנו פער כתוצאה מעומס התפקיד על בעל המקצוע. כעובד סוציאלי (עובדת סוציאלית) ב-3 בתי ספר נושא השותפות הוא שאיפה להגיע אליה, ושההורים יהיו פעילים אבל המציאות היא מגבילה יותר".

"הדיאגנוזה של הילד נעשית ע"י החלטת איש המקצוע בבית הספר וההורים בדרך כלל רק מקבלים את זה".

3.4.1. השגתן של מטרות הקורס – הערכה של בעלי תפקידים והמשתלמים

בשאלון הערכת הפרקטיקום נתבקשו המשתלמים במפורש להעריך את מידת ההשגה של מטרות הקורס. ניסוח השאלה היה כדלקמן: "לפניך מטרות הקורס כפי שנוסחו על ידי המתכננים. באיזו מידה, לדעתך, הושגו המטרות הבאות של הקורס?" (4=המטרה הושגה במלואה; 3=המטרה הושגה חלקית; 2=אני לא בטוח; 1=המטרה לא הושגה כלל). דירוג המשתתפים מופיע בלוח מס' 3.

לוח מס' 3: הערכה של מידת השגת המטרות של הקורס על ידי המשתלמים

ממוצע (סטית תקן)	מטרות
3.36 (0.50)	1. פיתוח מודעות ושינוי עמדות ביחסם של אנשי מקצוע למקומם של ההורים, המשפחה וכלפי אנשים עם מוגבלויות
2.82 (0.87)	2. מתן כלים ומיומנויות לאנשי מקצוע לבניית יחסי שותפות עם ההורים
3.40 (0.52)	3. הקניית יסודות תאורטיים ומעשיים לניהול יחסים המבוססים על שותפות אמתית
3.00 (0.89)	4. העשרת אנשי מקצוע בכלים רלוונטיים לעבודתם היומיומית מול ועם הורים

נראה, אם כן, שמטרה 3 בדבר הקניית יסודות תאורטיים ומעשיים לניהול יחסים המבוססים על שותפות אמתית, הייתה המטרה שדורגה גבוה יחסית ושהייתה הכי מוסכמת על ידי רוב המשתתפים, אחריה המטרה הראשונה שעסקה בפיתוח המודעות. המטרה הרביעית בנושא העשרה בכלים רלוונטיים דורגה ככזאת שהושגה באופן חלקי, אם כי מידת ההסכמה על כך לא הייתה גבוהה, והמטרה השנייה בדבר כלים ומיומנויות דורגה יחסית נמוך עם רמת שונות גבוהה יחסית בין המשתתפים.

המנהלת האקדמית של הקורס לא הייתה לגמרי בטוחה שהמטרה של הקורס הושגה במלואה (דרגה 3 את ארבעת הרכיבים) ואילו הרכזת של הקורס הייתה בטוחה יותר בהשגת מטרות הקורס (דרגה 3 את הרכיב הראשון ו – 4 את הרכיבים האחרים). הדירוג שלהם מצביע על יכולתן הרפלקטיבית להעריך את הנלמד בקורס מול מטרותיו ואת הביקורת העצמית שהן מפעילות. ללא ספק, זהו יתרון קוגניטיבי ורגשי המאפשר לשפר את הקורס בעתיד.

השיח עם המשתלמים גם הוא העלה מספר תובנות באשר להשגת מטרות הקורס:

לגבי שינוי בעמדות, רוב המשתלמים היו שותפים לתחושה שחלו שינויים בעמדותיהם: "הקורס היה שונה מקורסים אחרים, לוקחים מידע, אבל כאן משנים עמדות. הקורס באיכות שונה, חדש ומיוחד מקורסים אחרים"; "הקורס שונה, שתמיד הקורס הרצאות, ומצגות, אבל כאן נפתחו חלונות, ולפעמים עושים מכלום נושא גדול וזה מאוד משמעותי".

הסכמתם של אחרים הייתה חלקית: "אנחנו בעבודתנו עובדים בשותפות עם ההורים, הקורס חיזק את הגישות אבל לא הוסיף". [מתוך שיחת הסיכום].

4.4.1. הערכת ביצוע הקורס

בשני המועדים (תחילת הקורס וסיומו) הועבר שאלון המשוב על הקורס. במועד הראשון השיבו 14 משתלמים ובמועד השני 11. לכל היגד בשאלון חושב הממוצע וסטית התקן, והם מופיעים בלוח מס' 4. ההיגדים בטבלה מופיעים כפי שהופיעו בשאלון עצמו בעברית ובערבית.

לוח מס' 4: הערכת הקורס על ידי המשתתפים: ממוצעים וסטיות תקן של דירוגי ההיגדים השונים בשאלון המשוב (סולם מ – 1 עד 5) מסודרים מהגבוה אל הנמוך (במועד הראשון)

היגדי השאלון (המספר הוא מספר ההיגד בשאלון)	אוקטובר 2011 N=15	יוני 2012 N=11	שינוי* בממוצע
	ממוצע (ס.ת.)	ממוצע (ס.ת.)	
23. הרכב המשתתפים בקורס תורם לשיח חשוב בין הפרופסיות השונות בתוך אותה מסגרת. تساهم تركيبة المشاركين في الدورة في إجراء نقاش هام بين ذوي الاختصاصات المختلفة داخل الإطار الواحد.	4.57 (0.76)	4.36 (0.81)	-
24. הרכב המשתתפים בקורס תורם לשיח חשוב בין מסגרות שונות. تساهم تركيبة المشاركين في الدورة في إجراء نقاش هام بين الأطر المختلفة.	4.43 (0.76)	4.36 (0.92)	=
19. המרצים מתייחסים לשאלות, להערות ולביקורת של המשתלמים. يتطرق المحاضرون إلى أسئلة المستكملين, إلى ملاحظاتهم وإلى انتقاداتهم.	4.43 (0.94)	4.36 (1.03)	=
22. נעשה שימוש בדרכי הוראה מגוונות (עבודה בקבוצות, דיון, תרגול וכו') استعملت طرق تدريس متعددة (عمل بمجموعات, تمرّن, نقاش الخ)	4.36 (0.84)	4.55 (0.93)	=
6. זמן הקורס מנוצל כהלכה. وقت المحاضرات مستغل كما يجب	4.29 (0.83)	3.82 (0.98)	-
13. הקורס תורם לי להבין את חשיבות זיהוי סדרי העדיפויות ומקורות הכוח של המשפחה ساهمت ساهمت الدورة في فهمي لأهمية تحديد أولويات العائلة ومصادر قوتها.	4.29 (0.99)	3.91 (1.04)	-
12. הקורס תורם לי להבין את חשיבות תאום ושיתוף פעולה בין אנשי מקצוע שונים במתן שירותים לילד ולמשפחה ساهمت الدورة في فهمي لأهمية التنسيق والتعاون بين مختلف الأخصائيين في توفير خدمات للطفل وللعائلة	4.23 (1.54)	4.45 (0.82)	+
2. המרצים בקורס מעוררים עניין מקצועי ומחשבה. يحفز المحاضرون في الدورة على الاهتمام المهني وعلى التفكير	4.07 (0.62)	4.45 (0.82)	+
3. הדיונים שמתנהלים בשיעורים תורמים להבנה ולהרחבת הידע שלי. ساهمت النقاشات في الدروس في فهمي وفي توسيع معرفتي	4.07 (0.83)	4.27 (0.65)	+
9. הקורס מחזק אצלי את הצורך בשותפות ההורים בתהליך קבלת ההחלטות בנוגע לתכנית הטיפול عززت الدورة لدي الحاجة بإشراك الآباء في عملية اتخاذ القرارات الخاصة ببرنامج العلاج.	4.07 (1.00)	4.09 (0.83)	=

היגדי השאלון (המספר הוא מספר ההיגד בשאלון)	אוקטובר 2011 N=15 ממוצע (ס.ת.)	יוני 2012 N=11 ממוצע (ס.ת.)	שינוי* בממוצע
16. בקורס בא לידי ביטוי הניסיון המקצועי של המשתלמים בעבודתם. تتمثل في الدورة خبرة المستكملين المهنية في عملهم.	4.00 (1.52)	4.00 (0.67)	=
1. תוכני הקורס מוצגים בצורה שיטתית. عرضت مضامين الدورة بشكل منهجي	3.93 (0.83)	3.82 (0.98)	=
10. הקורס תורם לי להבין את חשיבות זיהוי הצרכים של המשפחה. ساهمت الدورة في فهمي لأهمية تحديد حاجات العائلة.	3.93 (1.07)	3.91 (0.83)	=
25. החומר הנלמד ניתן ליישום בעבודה שלי. يمكن تطبيق المواد التي ندرسها في مجال عملي.	3.93 (1.27)	4.00 (1.00)	=
18. מרכזי הקורס קשובים לצרכים של המשתלמים. يهتم مركزو الدورة في تلبية حاجات المستكملين.	3.86 (1.10)	4.09 (1.30)	+
4. הקורס מאפשר לי לשלב בין מיומנויות מקצועיות שלי והמשגה תיאורטית. تمكنني الدورة من الدمج بين مهاراتي المهنية وبين المفاهيم النظرية.	3.79 0.97	3.91 0.83	=
8. בעקבות הקורס אני מתעניין יותר בנושא שותפות הורים عقب مشاركتي بالدوره, ازداد اهتمامي بموضوع شراكة الآباء	3.77 (1.61)	4.18 (0.75)	+
11. הקורס תורם לי להבין את חשיבות השתתפות ההורים במפגשי צוות. ساهمت الدورة في فهمي لأهمية مشاركة الآباء في لقاءات الطاقم.	3.69 (1.60)	4.00 (0.77)	+
5. הקורס מתנהל בהתאם למטרותיו המוצהרות. تدار الدورة وفقا لأهدافها المعلنة	3.64 (0.84)	4.00 (1.00)	+
21. נעשה שימוש באמצעי הוראה מגוונים (סרטי המחשה, מצגות וכו'). تم استعمال وسائل تدريس متنوعة (أفلام, عرض شرائح الخ)	3.64 (1.39)	4.27 (1.27)	+
7. האווירה בקורס היא נינוחה. الجو في الدورة مريح.	3.36 (1.22)	4.00 (0.63)	+
17. התנאים הפיזיים בהשתלמות נוחים ומתאימים ללמידה (תאורה, מקומות ישיבה, כיתת לימוד וכו') ظروف مكان الاستكمال مريحة ومناسبة للتعلم (الانارة, المقاعد, الغرفه وغيرها)	3.31 (1.33)	3.45 (1.37)	=
14. אני משתמש בעבודה עם הורים, בכלים ובשיטות שלמדתי עד כה בקורס. استعمل في عملي مع الآباء آليات وطرائق تعلمتها حتى الآن في الدورة.	3.29 (0.99)	3.64 (1.36)	+
15. הקורס, עד עכשיו, תורם לי לחשוב על רעיונות ועל תכניות התערבות. تساهم الدورة حتى الآن في التفكير في أفكار وفي برامج تدخل.	3.21 (0.97)	3.73 (0.90)	+

היגדי השאלון (המספר הוא מספר ההיגד בשאלון)	אוקטובר 2011 N=15	יוני 2012 N=11	שינוי* בממוצע
	ממוצע (.ס.ת.)	ממוצע (.ס.ת.)	
26. שעות קיום ההשתלמות נוחות. أوقات الاستكمال مريحة	3.07 (1.69)	2.82 (1.60)	-
20. רשימת הקריאה (ביבליוגרפיה) מסייעת בלמידת התכנים של הקורס. تساعد المراجع في تعلم مضامين الدورة	3.17 (1.86)	3.64 (1.12)	+

+ מראה עליה של לפחות 0.20 במועד השני לעומת הראשון

- מראה ירידה של לפחות 0.20 במועד השני לעומת הראשון

= מראה שוויון בין המועד הראשון והשני

במועד ההערכה הראשון, דירוגי המשתתפים הצביעו על שביעות רצון בינונית-גבוהה מהקורס. 11 היגדים מתוך 26 דורגו בממוצע גבוה מ-4 (הסכמה במידה רבה). ההיגדים האלה נסובו סביב העניין שיוצר הקורס במשתתפים וגיוון דרכי ההוראה בו (היגדים 2, 3, 6, 22); דרוג גבוה במיוחד קבלו ההיגדים המציינים את הרכב המשתתפים ותרומתו לשיח בקורס (היגדים 16, 23, 24); וכן חשיבות הקורס לשיח עם ההורים ולשיח בין הפרופסיות (היגדים 9, 12, 13).

הערכות בינוניות (3 עד 4) בממוצע קבלו היגדים הקשורים לקשר בין תיאוריה ומעשה, על היכולת ליישם את הנלמד בקורס לשדה, על היכולת להפיק מהקורס תכניות התערבות, ועל יכולת השיתוף עם ההורים.

את הדרוג הנמוך ביותר, קבל ההיגד בדבר האווירה בקורס (ממוצע = 3.36) שגם הוא בינוני. שונות הדירוגים של היגד זה הייתה גבוהה, היו כאלה שהעריכו את האווירה כתקנה והיו כאלה שהעריכו את האווירה כלא-נינוחה. המשתתפים חשו שמרכזי הקורס קשובים, במידה בינונית, לצרכיהם. יתכן והאווירה מושפעת מהתנאים הפיזיים של הקורס, שלא כולם היו שבעי רצון מהמיקום ומהתנאים, וגם ממועד קיום הקורס (בשעות אחר הצהריים) שגם על כך לא הייתה הסכמה בקרב המשתלמים. ראוי לציין שאחד הגורמים שהעכיר את האווירה בקורס היה הפיקוח והבקרה של מרמנט שנעשו ללא כל רגישות חברתית ותרבותית. גורם זה עלה שוב ושוב גם בשיחות עם המשתלמים.

השוואה בין דירוג הקורס במועד הראשון ודירוגו במועד השני מצביעה על כך שכללית, לא נצפה שינוי דרסטי בהערכת החלק התאורטי של הקורס, אם כי חלו שינויים מסוימים בדירוג. בשל מספר הנבדקים המועט לא נבדקה מובהקות ההבדלים אלא רק מוערכים ההבדלים בין הדרוג על פי ההפרשים בין הממוצעים, באופן הנראה בלוח. קיים קושי להעריך האם ההבדל בדירוג מצביע על שינוי משמעותי או שהוא רק תוצאה של המספר הקטן יותר של משיבים (ארבעה פחות מאשר במועד ההערכה הראשון). בכל מקרה, נראה לנו חשוב להצביע על ההבדלים:

בשנים עשר היגדים חלה עלייה בממוצע הדירוג (היגדים מס' 2,3,5,7,8,11,12,14,15,18,20,21).

בארבעה היגדים הסתמנה ירידה בממוצע הדירוג (היגדים מס': 26,23,13,6).

בעשרה היגדים לא חל כל שינוי (היגדים מס' 25,24,22,19,17,16,10,9,4,1).

השינויים האלו מצביעים על כך, שבדרך כלל, שביעות הרצון מהתכנים בקורס ביחס למטרותיו הייתה גבוהה והשתפרה במהלך הקורס. עדיין יש קושי לראות את אופני היישום של הנושא בשדה, אך ברמה התאורטית, הקורס נראה שהשיג את מטרותיו המוצהרות של טיפוח יחס חיובי לשיתוף ההורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים בתהליכי האבחון והטיפול.

נצפתה גם חוות דעת חיובית יותר באשר להתנהלות הקורס עצמו: מצגות, איכות המרצים.

מן הראוי לציין כמה מהתכנים שנאמרו בשיחת הסיכום בשם אומריהם. רוב האמירות הביעו שביעות רצון מהתכנים:

"היה מגוון של דרכי העברת מודעות. הייתה התמקדות ברעיונות, מידע חשוב ומשמעותי, לא הייתי מודעת לחשיבות השותפות הגעתי לאסטרטגיות וגם הייתה הזדמנות לבניית תכנית וליווי"; "אני קיבלתי המון מונחים. היה תהליך מלא בתוכן, אני רואה את עצמי אחרי מהפכה של 180 מעלות בנושא של השותפות"; "אני עובדת סוציאלית. זה נשמע טריוויאלי שאנחנו עובדים בשותפות, אבל הקורס מעלה תמיד אצלי שאלות לגבי שותפות: האם באמת אני עובדת בשותפות? לכן אני חושבת שהקורס גירה את המחשבה שלי. ללא ספק הקורס חשוב ומשמעותי"; "הקורס הוא מורכב. מונח השותפות לא הייתי חושב עליו, אף פעם לא חשבתי להתחיל בתכנית שתמשיך לטווח ארוך"; "חידש לנו מיומנויות וחיזק מיומנויות קיימות"; "בהתחלה היה קצת שעמום, אבל הגישה הייתה מעניינת, הסדנאות היו מעניינות, ההנחיה שמה לב לכל אחד ולמדה אותנו איך נתנהל בקבוצה"; "היה שונה מקורסים אחרים, לוקחים מידע, אבל כאן משנים עמדות. הקורס באיכות שונה, חדש ומיוחד מקורסים אחרים"; "הקורס שונה, שתמיד הקורס הרצאות, ומצגות, אבל כאן נפתחו חלונות, ולפעמים עושים מכלום נושא גדול וזה מאוד משמעותי"; "אנחנו בעבודתנו עובדים בשותפות עם ההורים, הקורס חיזק את הגישות אבל לא הוסיף".

ההיגדים שחלה בהם ירידה מסוימת בדירוג ממועד ההערכה הראשון לאחרון, היו אלה שדברו על תרומת הרכב המשתתפים ותרומתם לדיון, על הדיאלוג עם המנחים ועל ניצול הזמן בקורס.

כללית, ניכרה שביעות רצון **מהרכב המשתתפים** אם כי צוינו ההבדלים בין העובדים הטיפולים (עובדים סוציאליים, פסיכולוגיים) והמורים.

"יש משהו שראיתי, השונות בקבוצה, המורים במקום שונה ממרפאים והעו"סים, המורים דורשים עבודה אינטנסיבית, כי יש לנו (לעובדים הסוציאליים) בסיס שהוא בשלב מתקדם בגלל העובדה שאנחנו עובדים עם ההורים"; "היכרות עם דעות וגישות שונות"; "הגענו לשלב הרמוניה בתוך הקבוצה"; "היה הבדל בין המורים לבין המרפאים"; "בסוף הקורס, אנחנו מגובשים יש שיח משותף ויותר מקצועיות"; "זאת הפעם הראשונה שאני עובר קורס עם כזה הרכב, גם מגוון הפרופסיות, ראינו איפה נקודות המפגש".

באשר **לשיתוף הורים**, נראה לחלק מן המשתתפים שניתן היה לשלב בקורס הורים (מה שהוצהר במטרות הקורס). הם הביעו זאת באמירות ישירות, כגון:

"היה חסר המקום של ההורים"; "אחד המפגשים הטובים הוא בהצגת הפרויקטים שלנו, גם למידה הדדית וגם ההורים היו שותפים. וזה היה מגע מאוד רציני"; "אני חושב שהשותפות היא בחירה של ההורים. לא אני השולט במדדי השותפות עם ההורים, אלא הם"; "היה מאוד מחזק ומקשר המפגש של ההורים"; "היה חור בקורס, בלי נוכחות ההורים. שותפות ללא שותפות, הייתי רוצה יותר נוכחות של ההורים במפגש"; "רציתי לראות סיפורי הצלחה של ההורים"; "הייתי רוצה לראות את ההורים מההתחלה"; "דווקא אני לא רואה אותם בהתחלה, אלא בשלב מסוים, למשל עניין הסודיות. ויש הורים שהם יותר מושכלים".

חשוב לציין שזאת לא הייתה דעת כולם, נשמעו גם קולות אחרים (הדברים נאמרו בשיחת הסיכום שהתקיימה עם המעריכים) וביניהם המנחה העיקרית בקורס, שחשבו שעדיין לא הייתה קיימת בשלות של הצוותים לקלוט הורים בתוך הקורס. נאמר שבמהלך הקורס דווח על קונפליקטים רבים עם ההורים והיה ביטוי למתחים וכעסים ולכן לא היה מקום לעמת הורים עם תחושות אלו בשלב זה. יחד עם זאת, אמנם היה חסרון בשותפות לא מלאה של ההורים לאורך הקורס, אך הייתה להם נוכחות חיונית בתכנון הקורס והסילבוס, במשוב השוטף בעבודה עם ההורים. חשוב לציין, על פי דברי המנהלת האקדמית של הקורס, שההמלצות של המשתתפים בנוכחות ההורים הופיעו רק בשלב מתקדם של הקורס, והשאלה, אם הם היו מוכנים להשתתף באותו קורס עם ההורים ללא עבודה מקדימה? לא נענתה. אי שיתוף ההורים לא נעשה רק מחשש של המתכננים, אלא גם מהמודעות לקשיים שנוכחות ההורים הייתה מוסיפה רובד של מורכבות. עדיין המטרה הראשית נשארה, בעיני כולם, השותפות עם ההורים. צוין גם כן, ששמיעת קולם של ההורים מהווה בסיס לתכנית עתידית של יום עיון משותף בין הורים לאנשי מקצוע, ושתי הקבוצות שותפות בתכנון ובביצוע.

הגורם הבעייתי והשנוי במחלוקת היה **מועד הקורס**: העיתוי של שעות אחר הצהריים עד הערב קשה לאנשים עובדים המגיעים ממזרח ירושלים, אך כנראה שעיתוי אחר אינו אפשרי מבחינת שחרור אנשים מיום עבודה. המשתתפים התייחסו גם **לאורך הקורס** וחלקם העריכו אותו כארוך מדי. גם **התנאים הפיזיים** של המקום דורגו יחסית נמוך, כנראה ובעיקר בשל אי נוחות הישיבה, אך בעיקר הייתה אי נחת גורפת מהמעורבות של מרמנת, שדווחה כבר בדוח הביניים, ולא השתפרה, למרות מאמצים רבים שנעשו מצד מרכזי הקורס והמעורבים בעניין מטעם "קשר".

"הנהלים של הקורס שמו אותנו במתח, הייתי מצפה שקורס שמדבר על שותפות לא היה אמור להיות עם מרמנת, הייתה אוירה של כעס ומתח. לפעמים היה לוקח חלק מהמפגש הדיבור על הנהלים. משך הקורס היה יותר מדי. מועד הקורס הקשה גם במיוחד בחורף"; "הייתי משנה את הנהלים של הקורס"; "הייתה הרגשה שזה ארוך. וגם הנהלים היו בעייתיים"; "היינו יכולים לעשות בפחות מפגשים".

לסיכום: ניכרה שביעות רצון מהקורס והמרצות, שאף השתפרה במהלכו. יש חילוקי דעות מסוימים לגבי שיתוף בפועל של הורים במהלך הקורס. החלק הלוקה היה הפעילות המנהלית של מרמנת שהעיבה על האווירה בקורס.

5.4.1. הערכת המרצים בקורס

בנוסף, המשתתפים התבקשו להעריך את שני המרצים שלמדו בקורס. כל היגד קבל דירוג מ – 1 (כלל לא) ועד 5 (במידה רבה מאוד). היגדי ההערכה וממוצעי הדירוג של המשתתפים מפורטים בלוח הבא.

לוח מס' 5: הערכת ההוראה של שני המרצים על ידי המשתתפים: ממוצעים וסטיות תקן של

דירוגי ההיגדים השונים

יוני 2012 N=11		אוקטובר 2011 N=15		
מרצה ב	מרצה א	מרצה ב	מרצה א	
ממוצע (ס.ת.)	ממוצע (ס.ת.)	ממוצע (ס.ת.)	ממוצע (ס.ת.)	
3.82 (0.75)	4.73 (0.65)	3.43 (0.85)	4.36 (0.84)	רמת השליטה בתוכני ההוראה مستوى التمكن في مضامين التدريس
3.73 (0.79)	4.64 (0.67)	3.43 (1.02)	4.50 (0.65)	מידת הבהירות והשיטתיות בהעברת התכנים مدى الوضوح والمنهجية في تعليم المضامين
3.36 (1.12)	4.55 (0.93)	3.36 (1.01)	4.40 (0.76)	מידת העניין והגיוון בהצגת התכנים مدى الاهتمام والتنوع في عرض المضامين
3.82 (0.87)	4.36 (0.81)	3.36 (0.84)	4.21 (0.70)	רמת הארגון והיעילות של ההוראה / הנחיה مستوى تنظيم التدريس / الإرشاد ونجاعته
3.68 (0.88)	4.45 (0.77)	3.36 (0.10)	4.38 (0.08)	כללי

ניתן לראות שבשני מועדי ההערכה מרצה א' קבלה ציון הערכה כללית גבוה בהסכמה כמעט מלאה של רוב המשתתפים במועד הראשון ופחות הסכמה במועד השני (סטית התקן קטנה). אחד המשתתפים היה מחמיר מאוד בהערכתו את הקורס כולו ואת המרצים והוא היטה את ההתפלגות. לעומת זאת, ההערכה של מרצה ב' נמוכה יותר בשני המועדים וההסכמה בין המשתתפים אינה מלאה. ההיגד הזוכה לדירוג נמוך במיוחד אצל המרצה הראשונה הוא "רמת הארגון והיעילות של ההוראה / הנחיה" ואצל השנייה "מידת העניין והגיוון בהצגת התכנים". כמעט לאורך כל הקו המרצים דורגו גבוה יותר במועד הבדיקה השני.

בשיחת הסיכום עצמה שנכחו בה המרצות ורכזת הקורס, כללית, ניכרה שביעות רצון רבה מהמרצים בקורס ומהתפקוד של רכזת הקורס. ההסתייגויות לא נשמעו אך כן נכתבו, כפי שנראה בטבלה.

"אני יוצאת מהקורס עם שביעות רצון מהמרצות רגדה אנואר וההתערבות של רחיק"; "הייתה הרמוניה ויותר מעורבות, אני רוצה להודות לאנואר, רגדה ורחיק"; "פן נוסף שהכרתי את המנחות"; "ההנחיה שמה לב לכל אחד ולמדה אותנו איך נתנה בקבוצה"; "המנחים לקחו את

הצורך שלנו כמשתתפים, הם כיבדו את הרצון והצורך, הסילבוס השתנה בהתאם לצורך שלנו; "בחירת המרצים היה מצוינת".

ניכרה שביעות רצון מתכני הקורס ומהמרצות המרכזיות. יחד עם זאת, שביעות הרצון לא הובעה באותו אופן כאשר נשאלו אנונימית (באמצעות השאלונים) ובשיחה פנים אל פנים (בנוכחות המרצות). הייתה יותר בקורת בשאלונים. בשיחה התרשמנו גם שלאנשים מסוימים (בעיקר לגברים מתוך המשתלמים) הייתה יותר בקורת, בעוד שאנשים אחרים (בעיקר מקרב הנשים) היו יותר מחמיאים.

מה שברור לנו מהמשובים השונים הוא שקורס שמשתתפיו הם אנשי מקצוע מנוסים בתחומים הטיפוליים דורש מרצים מן השורה הראשונה שיכולים לעורר עניין לאורך זמן.

6.4.1. הערכת הפרקטיקום

על פי סילבוס התכנית במפגש מס' 14 (24.1.2012) היה אמור להינתן מבוא לפרקטיקום וחלוקה לשתי קבוצות שבהן תיעשה הגדרת ציפיות ומשימות. מפגישה זו ואילך מצוין שמתקיים פרקטיקום בכל מפגש ומפגש. הסילבוס עצמו אינו מפרט מה יהיה הפרקטיקום.

בראיונות עם המנהלת האקדמית של הקורס ורכזת הקורס ועם חברי ועדת ההיגוי הובעו ציפיות לגבי מתי יתקיים הפרקטיקום ומה ייעשה בו. המרואיינים הסכימו שההערכה הייתה ששילוב הורים בתוך הקורס אינו מתאים בשלב הראשון ("מתוך הבנה חברתית ותרבותית"), ולכן נראה להם שהשילוב ייעשה בשלב ב' או בשלב הפרקטיקום. כאמור, למרות השאיפה לערב הורים בקורס, הוחלט לא לעשות זאת בשלב הראשון. יש ציפייה שהפרקטיקום ייתן מענה לסוגיה זו "עד עכשיו לא ממש משתפים הורים. המשתלמים חושבים שזה קשה, כמעט בלתי אפשרי, הם לא כל כך מאמינים [ביכולתם לשתף הורים] ולכן הפרקטיקום מאוד קריטי".

תוכנו שני מודלים של פרקטיקום שבהם רוצים לראות את ההורים כשותפים פעילים.

המודל הראשון – הורים כשותפים פעילים: "ההורים יהיו חלק מתהליך קבלת ההחלטות, ייקחו חלק בהפעלת תכניות שיהיו בתוך המסגרת, ההורים יועצמו" (מתוך הריאיון עם המנהלת האקדמית של הקורס).

המודל השני – ההורים משתתפים כמציגים: "בחלק מהמפגשים יבואו הורים כדי לדווח, לספר את החוויה במהלך הפרקטיקום... כל בעל מקצוע מגייס את ההורים עמו הוא עובד ואתם הם יבואו" (מתוך הריאיון עם המנהלת האקדמית של הקורס).

נעשה ניתוח המצגת בה הוצגו תכניות הפרקטיקום של הצוותים השונים (מן הראוי לציין שהמעריכים לא יודעו מראש ולא הוזמנו למפגש הסיום. במצגת הוצגו 4 פרויקטים, בהם השתתפו 8 משתלמים (על פי הרשום במצגת):

היבא זידאן – עובדת סוציאלית שיקומית במעון יום שיקומי בבי"ח אלי"ן

מטרות הפרויקט:

- תובנה של ההורה בדבר השותפות.
- הכנה של הורים לתקשורת הדדית עם הצוות המטפל מתוך הבנה לחשיבות העבודה המשותפת.
- הקניית מיומנויות לתקשורת דו-סטריית.
- העצמת הורים, מתוך הבנה שהם אחראים, פעילים ובעלי ידע ויכולת להוביל.

מרים פרג, יוסרא זחאיקה, בית ספר אלבסמה

עבודה על בנייה ציפיות מתאימות בין הצוות החינוכי לבין הטיפולי בין ההורים (שימוש במודל SWOT). התאמת צפיות בין ההורים ובין הצוות החינוכי כדי להגיע לנקודת עבודה משותפת שתעזור לתהליך התקדמות הילד בבית הספר.

מטרה: לשנות את היחסים מיחסיים טיפוגרפים ליחסיים אמיתיים בשיתוף פעולה.

מנאר עבד רבו, אמל שחאדה

שותפות עם הורים באשכול גנים טיפולי-אלשורוק

מטרה: בניית שותפות אקטיבית מהצד החינוכי והטיפולי.

יעדים: שיפור הקשר בין הצוות החינוכי טיפולי באמצעות הגברת מודעות קידום הורים בנושאים חינוכיים טיפוליים.

שותפים: מרכזות הפרויקט, נציגים מקצועיים, מחנכות הכיתות

באסיל אלרובי, מייסא שהאב, מונא עבאסי - בית ספר אל-בסמה לחינוך מיוחד

תכנית משותפת של בטיחות בדרכים.

מטרות:

- חיזוק הקשר עם ההורים
- קידום השותפות
- תפקיד אקטיבי של ההורים
- מיומנויות הוריות
- תמיכה והקשבה
- העצמה הורית

עבודת הפרויקט מצביעה על יישום הנלמד בקורס והעברתו אל "השטח". ניכר שהמשתתפים נטלו פן מסוים מהקורס ויישמו אותו בעבודתם השוטפת. מטרות הפרויקטים השונים מגלמים בתוכם את מטרות הקורס ואת תכניו.

שאלון הערכת הפרקטיקום הועבר למשתלמים רק במועד יוני 2012. בשאלון הם נשאלו שאלות פתוחות לגבי הפרקטיקום וכן הם הביעו את דעתם בשיחת הסיכום. סיכום היגדי המשתלמים מופיע לגבי כל שאלה בנפרד.

השאלה הראשונה בדקה מה הייתה תרומת מפגשי הפרקטיקום להשגת המטרות.

תרומת הפרקטיקום הייתה, על פי דברי המשתלמים, בתחומים הבאים:

עמדות כלפי שיתוף הורים: לחזק את מובן השותפות; הפנמת מובן השותפות עם ההורים; תוך כדי הפרקטיקום נעשה תהליך של הפנמה בנושא השותפות והגברת האמונה אצל המשתתפים ואפשרות השותפות דה פקטו; תרם לגלות את הפוטנציאל ולשינוי בהבנה ותובנות אצל המשתתפים;

ידע תאורטי: פתח אופקי חשיבה חדשים.

ידע פרקטי: תרם בצורה בונה בבניית תכנית עבודה ברורה בהפעלת תפקיד השותפות; עזר לסדר את הרעיונות והחבור בין הניסיון המקצועי להשתלמות; הפרקטיקום עזר לי לחזק את היחסים ביני לבין ההורים, הגביר את היכולת ליישם את המטרות בניית שותפות מוצלחת ואפקטיבית עם ההורים; תרם ליישם את המטרות עם ההורים; החלק הפרקטי עזר ליישם חומר עיוני ולהתנסות בו במציאות; תרם בצורה מרכזית ליישם את התיאוריות שלמדנו, כמו כן תרם להתייחס לקשיים בפועל אשר עלולים המשתתפים להיתקל בהם.

היבטים אישיים – רגשיים: "הגביר את הביטחון העצמי שלי"; "הפרקטיקום שבר את מחסום הפחד" (הערכה של ראגדה);

ולסיכום החיובי מפי האחראיות על הקורס: לפרקטיקום היה משקל נכבד הן באינטראקציה עם סוגיות ודילמות שעלו מתוך ההתנסות, שם אותנו בצעד הראשון לכיוון תחילת הדרך.

היו גם התייחסויות לכך שלא הייתה תרומה משמעותית לפרקטיקום: "תרם במקצת להשגת המטרות"; אחד המשתתפים חש שההתנסות לא הייתה מספקת: "אני אישית צריך יותר פרקטיקום בנושא זה ומעוניין להשתתף ביותר השתלמויות בנושא השותפות". הביקורת על הפרקטיקום הייתה בעיקר שהיה קצר מדי יחסית לקורס: "לא היה מספיק זמן"; "מעדיפה שהפרקטיקום יהיה יותר ארוך ממה שהוקצה לו".

שאלה נוספת הייתה קשורה למטרה של פיתוח מודעות ושינוי עמדות ביחסם של אנשי מקצוע למקומם של ההורים, המשפחה ואנשים עם מוגבלויות. השאלה הייתה: "אלו שינויים חלו בעמדתך כלפי מעורבות ההורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים בתהליך האבחון והטיפול, לפני הקורס ואחריו. ציין ספציפית באלו תחומים חלו השינויים".

שמונה מתוך 11 המשתלמים (שהיו נוכחים בפגישת הסיכום) ציינו שהפרקטיקום שינה במשהו את עמדותיהם לגבי מקום ההורים בתהליכי האבחון והטיפול:

"חזקה אצלי את העמדות החיוביות כלפי ההורים; אני חושב שחובה לתת להורים תפקיד יותר פעיל בתהליך האבחון והטיפול והחלטות על המטרות; כל נושא השותפות עם ההורים אצלי יצר שינוי ומחשבה מחדש באיזו מידה צריכים ההורים להשתתף ומשמעות שיתוף ההורים בעבודה: האם אני באמת משתפת את ההורים או שמא אני אומרת והם מקבלים; היום אני מרגישה שאני במקום חדש בשלבי חשיבה מתמדת עם היחס הזה הוא שותפות או לא ומשמעות השותפות; השתפר שיתוף ההורים בבניית תכניות אצלי; אני חושבת/שם מקור ידע ראשוני וחשוב בתהליך האבחון בהתחלה בנוסף אני חושבת/שם להם את הזכות לבחור את המטפל ולדעת מה תוצאות האבחון; שינוי במחשבות והאמונות, שינוי באיך אני פונה לעבוד עם ההורים, בהבעת הדעה ובכוח השינוי וביכולת השינוי; תפקיד ההורים מתחיל בתחילת הדרך, באמצע או בסוף; שינוי בהבנה שההורים אינם שייכים למומחים ויש להם תפקיד מאוד חשוב בבניית מסלול לילד. ההורים יכולים ויש להם את האפשרות להבנות את תהליך השותפות".

נקודת מבט מעניינת הביע אחד / אחת מהמשתלמים שטענה שאולי שיתוף הפעולה בא מיוזמת ההורים ולא דווקא מאנשי המקצוע:

"חיזק אצלי עניין זה, אולי דחפה אותי לחשוב כי אנחנו שותפים עם ההורים והם אלה אשר מרשים לנו להיות שותפים במידה שהם רואים זאת כמתאים".

חלק מהמשתלמים ציינו שלא חל אצלם כל שינוי בעמדות בעקבות הפרקטיקום, אם משום שעמדותיהם היו חיוביות מלכתחילה או בשל חוסר המעשיות הפרקטית של נושא השותפות עם הורים. שלושה משתלמים דווחו שלא חל שינוי בעמדתם בעקבות הפרקטיקום מסיבות שונות: "בפועל, אין שינוי רב בעמדותיי לגבי שיתוף ההורים כי ככה חשבתי כל הזמן; חזק את חשיבות ענין השותפות אך לא הוסיפה לי הרבה; לא חל שינוי; לא חל שום שינוי כלפי שותפות ההורים באבחון וטיפול". אחד המשתלמים ציין גם את הקשיים החיצוניים הרבים בהפעלת תפיסת השיתוף:

"אנחנו מודעים מההתחלה לחשיבות השותפות אבל יש עכשיו הבנה יותר עמוקה בעניין זה, אבל לא ניתן פתרונות מעשיים לקשיים ולבעיות שאנו נתקלים בהם בשדה. אנו מרגישים שהפתרון קשה השגה ויכול לעלות לנו מחיר יקר במיוחד שפתרונות יכולים לדרוש עימות עם סמכויות גבוהות יותר מסמכות של הפקיד". הובעו שוב הציפיות שהשינוי צריך לבוא מסמכות גבוהה "ציפיות שיתקיים שינוי מלמעלה (חקיקה)".

שאלה נוספת עסקה **בתכנים הנראים ישימים לעבודה**. התכנים הספציפיים שדווחו על ידי המשתלמים כשימושים היו: מודל הכוחות SWOT, מודל הקואצ'ינג (coaching) והדיאלוג. שאר התכנים השפיעו אך לא היו מוגדרים באופן ספציפי. גם בשיחה צוינו השניים הראשונים כמפגשים מאוד מועילים ברמה היישומית. בנוסף, הוצעו למשתלמים חמישה תחומי יישום והם נשאלו **באילו מהם השתמשו בפועל בחלק היישומי** (הם יכלו לסמן יותר מאפשרות אחת). תגובותיהם מוצגות להלן:

לוח מס' 6: דרוג תכנים ספציפיים על ידי המשתלמים

מס' תגובות	
4	פרקטיקום משותף של הורים ואנשי מקצוע
-	תיעוד שוטף של העשייה במהלך התכנית
4	ניהול שיחות אישיות וקבוצתיות עם ההורים ורפלקציה
6	פרויקט התערבות בתוך בית הספר בשיתוף מגוון פרופסיות
3	חקר מקרה (case study)
17	סך הכול תגובות

שאלה נוספת עסקה **בקשיים הצפויים ליישום נושא השותפות עם ההורים**. הקשיים מתוארים במספר תחומים. ראשית, **התחום האישי – מקצועי**: "עניינים הקשורים בי כמומחה"; "קשיים במתן תפקיד מלא להורים להתייחס אליהם כשותף שווה ערך ביכולות ובאפשרויות". **קשיים מטעם ההורים**: "כמה מהקשיים הם התחייבות או מחויבות ההורים להיות בכמה מהמפגשים"; "ההורים צריכים יותר זמן לקבל את השינוי ולהאמין בו"; קשיים הנובעים **מאלמנטים במסגרות העבודה שלהם**: "דברים חיצוניים הקשורים בחברה ובמסגרות החינוכיות השונות"; "הבנת חברי הצוות שאנחנו עובדים אתו לחשיבות שותפות ההורים לפעמים הבנה אצל ההורים"; "שיתוף פעולה עם ההנהלה"; "קשיים בהעברת רעיון השותפות ממשתפי השתלמות זו לשאר חברי הצוות במוסדות שהם עובדים בס כולל ההנהלה". אחת המרצות בקורס העריכה שמקור הקשיים הוא ב"חוסר בחיזוק ובתמיכה מספקת מהסביבה של המשתתפים מה שעלול לגרום לתסכול והורדת רצונם ליישם את השותפות; אנחנו צריכים עזרה מהרשויות מההנהלה לפעמים גם בתקציבים". קשיים נוספים נגרמים עקב **לחץ העבודה וגורם הזמן** (או היעדרו): "יכול להיות שגורם הזמן, לחץ העבודה עצה גיוס ההורים להמשכיות בפרויקט"; "זמן להשגת מטרות ועמידה בציפיות".

במסגרת הערכת הפרקטיקום נשאלה שאלה ספציפית אודות הזמן במסגרת הקורס, שהיה מוקדש לפרקטיקום. ארבעה משתלמים טענו **שהזמן שהוקדש לפרקטיקום היה מספיק**: "כן היה מספיק בגלל שלקחנו את החומר על האסטרטגיות המתאימות"; "רוב המפגשים היו הצגת פרויקטים"; "הכרנו פרויקטים מגוונים"; "ראינו איך אפשר לשתף את ההורים בכל הפרויקטים"; "המפגש הכי טוב היה בפיתוח האישיות המקצועית"; "היה מספיק אבל אילו היה פרקטיקום מעשי בפועל עדיף יותר". ששה טענו **שלא היה מספיק זמן**.

המרצות בקורס (ראגדה ואנואר) ורכזת הקורס (רחיק) גם כן נתבקשו לענות על שאלה זו. הן העריכו שלא הוקדש מספיק זמן לנושא הפרקטיקום: "היה צורך להוסיף מספר מפגשים אשר בהם אפשר לשלב את ההורים. ההשתלמות כללה רק מפגש אחד עם ההורים. לדעתי חשוב שבעתיד יהיה משהו יותר מסודר עם ההורים על מנת להבטיח המשכיות היישום של השותפות"; "השעות היו מספיקות למתן מוטיבציה ויוזמה ושברירת מחסום הפחד. מצד שני לא היו מספיק מפגשים להפנמת מושג השותפות בצורה מעשית במיוחד שהפרקטיקום נפל עם סוף שנת הלימודים". לדעת רחיק, "היה מספיק זמן אך היה צורך בהקצאת מפגשי הפרקטיקום במקביל לחלק התאורטי מתחילת הקורס – הקורס היה יכול לזרז תהליכים מסוימים והיה מאפשר חשיפה והתקדמות בשלבים מסוימים".

במסגרת הקורס התקיים **ביקור ב"בית איזי שפירא"** ברעננה, שהוא מוסד לילדים בעלי צרכים מיוחדים, עתיר משאבים (גם מתרומות), שמקיים שיתופי פעולה עם הורים במישורים שונים של עבודה. מטרות הסיור שם, לדברי המנהלת האקדמית והרכזת של הקורס, היו: "הגברת המוטיבציה לרמוז ששינוי אפשרי ולהכיר רעיונות ותכניות שניתן ליישם, חשיפה לתהליכים של קידום פרויקטים, חשיפה לנושא השינוי, חשיפה לרעיונות יצירתיים". האם מטרות אלו הושגו?

רוב המשתלמים (8) ענו שהביקור תרם להם להבנת משמעות השותפות עם הורים:

"ביקור מוצלח הזדמנות להכיר פרוטוטייפ חיובי, חיזק אצלי את מובן תקווה והיכולת אצלי שיש אפשרות לשנות"; "תרם לחיזוק תכנית בית ספרית ע"י בנייה דומה לילדים אוטיסטים"; "תרם בראייה ברורה של מרכז המטפל בילדים ובהורים והעברת הרעיון הזה להורים ולדבר עליו בצורה רצינית"; "היה מאוד מעורר מצאתי אצלי את הכוח ושמתי לעצמי מטרה שיום אחד נגיע לכה דבר בכזה גודל ואולי טוב יותר בחברה הפלסטינית במיוחד במזרח י-ם"; "להכיר את האפשרויות הגדולות שישנן לספק לילדים עם צרכים מיוחדים"; "תרם להרחבת הרעיונות והפעילויות המכוונות להורים ולתלמידים"; "בביקור הזה נוכחנו לדעת שמה שדוחף את ההורים לשותפות הוא המצאות מרכז מצויד כמו זה שמעודד את ההורים ואפילו מעודד אותם להתנדב, לתרום מה שלא מתאים לתכניות או לחברות אחרות".

משתלם אחד היה מסויג לגבי תרומת הביקור לנושא השותפות עם ההורים: "הכרתי מקום חדש, אפשרויות רחבות שיש להם, אבל לא עזר לי להכיר את תפקיד ההורים ושילובם בתכנית הטיפולית של הילד והשגת המטרות שלו". משתלם אחד טען שהביקור לא תרם לו כלל: "לא תרם כלום לא ראיתי שום דבר יוצא מן הכלל שלא ראיתי במקומות אחרים".

2 משתלמים לא השתתפו בסיור.

מצד אחד, נראה שלפרקטיקום הייתה תרומה חשובה לחיזוק העמדות החיוביות כלפי הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים, להבנה של משמעות השותפות עם ההורים, וגם עם מגבלותיה של השותפות; הייתה לו גם תרומה בהיבט האישי-מקצועי של המשתלמים. ניכר גם יישום של הנלמד במקומות העבודה של חלק מן המשתלמים. מצד שני, הפרקטיקום החל מאוחר מדי במהלך התכנית, היה קצר מדי ולא אפשר די התנסות ומשוב עליה. בפועל, אף אחד מהמודלים שתוכננו על ידי מנהלת הקורס, לא הופעל במלואו. הורים לא היו שותפים מלאים בקורס וגם לא הופיעו בפני המשתלמים לספר את חוויותיהם (למעט במפגש אחד שעליו הייתה בקורת שלא הוצגה אם ערביה). יש לכך הסברים מקצועיים משכנעים ובוודאי זה קרה גם בשל ראשוניותו ומורכבותו של הקורס.

7.4.1. הערכת פעילות ועדת ההיגוי

על מנת לבדוק את יעילות עבודת ועדת ההיגוי ראינו במועד אוקטובר ארבעה חברים מהוועדה וניתחנו את הפרוטוקולים שהיו ברשותנו.

המרואיינים, ככלל, הביעו **שביעות רצון מעבודת ועדת ההיגוי**. תפקיד הוועדה, לדעתם, "שתהיה שותפה בסיעור המוחות, שתביא קולות שונים". הם חשים שלוועדת ההיגוי "יש שותפות מלאה בתכנון הקורס והיא גם משקפת את הרעיון עצמו של שותפות בין הגורמים השונים". גם הרכזת האקדמית של הקורס שהצטרפה מאוחר יותר לוועדה, מדווחת על ישיבות סדירות של הוועדה (למרות שיש אנשים שלא מגיעים "כי כולם עסוקים מאוד"), מדברת על יכולת ההשפעה של הוועדה ועל שינויים בתכנית שנעשים בעקבות הדיונים בה.

להערכת כל המרואיינים – דרך עבודתה בפועל של ועדת ההיגוי היא גם הדרך הרצויה.

כללית, נראה שוועדת ההיגוי פועלת באופן תקין. למרות שלא בכל ישיבה נוכחים כל החברים, הרי שהם מעודכנים באמצעות פרוטוקולים. הרכבה של ועדת ההיגוי משקף את המאמץ ליצור קשר בין גורמים רווחה שונים העוסקים במשפחות של ילדים בעלי צרכים מיוחדים. נקודה בעייתית יחידה הינה היעדר הורים כשותפים בוועדת ההיגוי.

ז. דיון

הקורס "בניית שותפות בין אנשי מקצוע להורים לילדים עם צרכים מיוחדים במזרח ירושלים" החל ב – 11.10.2011 והסתיים ב – 29.5.2012. מספר המשתלמים בו היה 15 אנשים העוסקים במקצועות טיפוליים וחינוכיים (עובדים סוציאליים, פסיכולוג, מורים וגננות בחינוך המיוחד). הקורס הועבר בעיקר על ידי שתי מרצות (והייתה לו גם רכזת שנוכחה בכל מפגשי ההשתלמות) וכלל חלק עיוני במחציתו הראשונה ופרקטיקום במחציתו השנייה. הקורס לוהה על ידי וועדת היגוי שהורכבה משותפים בעלי עניין בנושא: ארגון "קשר", ג'וינט אשלים, מחלקת הרווחה בעיריית ירושלים, משרד הרווחה, קרן שלם.

הערכת הקורס על ידי החוקרים נעשתה במתודות שונות: ראיונות, שאלונים, שיחות מיקוד.

ניתן לסכם ולומר שבאופן כללי, הקורס השיג את מטרותיו המוצהרות בכתב ובעל פה; כל השותפים החל מהמתכננים, חברי וועדת ההיגוי, המרצים בקורס וכמובן המשתלמים, היו, באופן כללי, שבעי רצון מן הקורס, תכניו ותוצריו. יחד עם זאת, אחד הקולות החשובים שהופיע בשם הקורס, במטרותיו ובסילבוס, קולם של ההורים – לא נשמע מספיק. ההורים לא היו שותפים מלאים בוועדת ההיגוי, לא נטלו חלק בקורס, לא היו שותפים מלאים בפרקטיקום. נקודה זו, הייתה ידועה לכולם, אך היו חילוקי דעות בין המשתתפים השונים באשר לסוגיה - האם השתתפותם של ההורים הייתה בשלה? סקירת כל הנתונים שהיו בידינו מעלה שאצל חלק מהאנשים בוועדת ההיגוי והמרצים בקורס היו חששות לשילוב מלא של ההורים והם הכתיבו את אי שילובם המלא בשלב זה. לא היה מספיק מקום לקול של אלה שחשבו ששיתוף הורים הינו חיוני וחסר. חשוב לראות את הלבטים בסוגיה זו לאור ראשוניותו ומורכבותו של הקורס. זה קורס המנסה ליצור שינוי חברתי ותרבותי ובכך יש לו חשיבות גדולה מאוד, למרות ההסתייגויות.

ממצא מעניין ביותר, בהקשר זה, היה זה ששיקף את תפיסותיהם של המשתלמים בקורס בתחילת התכנית ובסיומה לגבי היבטים שונים של שותפות עם הורים. בתחילת הקורס נטו המשתלמים להעריך גבוה את הרצוי ולהעריך נמוך את המצוי. בסוף הקורס, הערכת הרצוי הייתה נמוכה יותר בהשוואה לתחילתו. לכאורה, היינו מצפים שהקורס יביא לידי עמדות משופרות ביחס לשיתוף הורים בתהליכי אבחון וטיפול, אך דווקא מיתון העמדות, נראה בעינינו תרומה משמעותית של הקורס. וזאת, משום שהרחבת הדעת של המשתלמים, הביאה אותם להטיל ספק ולבחון באופן דעתני ושקול יותר את הרצוי, וכך גם למצוא איזון נכון יותר בין הרצוי ובין המצוי.

עמדות ותפיסות, אם כך, משתנות בהתאם להתנסות במציאות של השדה, ולכן חשוב מאוד, לעקוב אחר עמדות המשתלמים לאורך זמן ועוד יותר מכך חשוב לראות האם הנלמד בקורס מיושם לאורך זמן למרות קשיים שונים, מנהליים ואישיים.

ח. מסקנות והמלצות

ישנם מספר היבטים שכדאי לשפרם בקורס. מטבע הדברים, הסיכום וההמלצות יתמקדו בהיבטים אלו, אם כי הדוח כולו משקף גם את ההיבטים החיוביים שמצאנו בנתוני הערכת הקורס.

א. מבנה הקורס ומשכו

בדיקת הסילבוס, תקצירי ההרצאות ובעיקר דברי המשתלמים, העלו שהקורס נמשך זמן רב מדי וניתן היה לצמצם את מספר הפגישות. עם זאת צוין שלמרכיב הפרקטיקום הוקדש פחות מדי זמן.

הידע העיוני-מחקרי הכללי שיש בידנו על הכשרה והשתלמות (Shulman, 2002) מוביל למסקנה שניתן ורצוי להתמודד עם חולשות אלה בדרך שתשלב ידע תאורטי וידע פרקטי באופן הדוק יותר. לפיכך, **המלצתנו היא שכבר מתחילת הקורס יוכנסו אלמנטים פרקטיים של התנסות בשדה העבודה של המשתלמים**; המשתלמים יתנסו בנלמד ויביאו את התנסויותיהם לפני עמיתיהם והמרצים **וידונו בהם**. מומלץ לשנות את מבנה הקורס כדי שייתן מענה לשילוב כזה באופן הבא:

שיעור – תאורטי שבסופו ניתנות מטלות להתנסות בשדה.

התנסות בשדה של המשתלמים כל אחד מזווית הראייה של עיסוקו.

שיעור – דיון בהתנסויות מהשדה ולמידת נושא תאורטי נוסף

וחוזר חלילה.

מומלץ שהמרווח בין השיעורים יהיה של שבועיים, כך שיהיה זמן להתנסות, יחד עם זאת יש מקום להערכה של העוסקים במלאכה שמרחק של שבועיים עשוי להקשות על ה"רתימה" לנושא. לכן, יש אפשרות לשקול מודל משולב.

מומלץ שההתנסות תלווה בתיעוד בכתב של המשתלמים (מעין תהליך רפלקטיבי), כך ניתן יהיה לחוות גם את השינויים שיחולו בחוויות ובתובנות מראשית הקורס ועד לסופו.

פרק הזמן הכולל של הקורס יהיה שנת לימודים, אך באופן המוצע לעיל, מפגשי הפנים-אל-פנים יהיו כמחצית מהמפגשים שהיו בקורס השנה.

ב. שיתוף הורים

קיימת אי הלימה מסוימת בין ההצהרות בניסוח המטרות של הקורס ובכוונות המוצהרות של מתכנני הקורס בנושא שיתוף הורים בקורס ובין מה שנעשה בפועל. מקורה של אי ההלימה נעוץ בראשוניותו של הקורס ובכך שעדיין לא היה ניסיון כזה באוכלוסייה המדוברת. כיום, כשיש ניסיון מקורס זה, יש להניח שהתכנון לעתיד ישאב ממנו.

היבט שיתוף ההורים בתכנית נראה לנו חשוב, מה עוד שגם בקרב המשתלמים היו כאלה שחשו, אם כי רק בחלקו השני של הקורס, מתוך היכרותם עם השטח, שניתן היה לשתף הורים באופן יותר אקטיבי. **אנו ממליצים לשתף הורים** בכמה רמות:

- שיתוף הורים בוועדת ההיגוי – חשוב לשמוע את קולם של ההורים בוועדה, הן כשותפים לחשיבה והן כמודל למסר הערכי שאותו רוצים להעביר בקורס.
- במסגרת ההתנסויות המוצעות לעיל, יש להביא את קולם של ההורים לדיון במפגשי הקורס.
- חשוב שישתתפו גם מספר הורים בקורס עצמו. למרות החששות בנושא אי הבשלות והכעסים שהביעו אנשי מקצוע במהלך הקורס ועוד טענות שנשמעו, שיתוף ההורים יביא גם את ה"צד השני" שלא נשמע מספיק בקורס. יתכן והשיתוף צריך להיות בשלב שני של הקורס ולא בראשיתו.
- כאשר מביאים מרצה אורח שהוא הורה, או דוגמאות של נקודת מבטם וחוויותיהם של ההורים – יש להביא דוגמאות אותנטיות ורלבנטיות למשתלמים שידגימו הורים אמתיים שהם עובדים אתם במקומותיהם.

ג. שיתוף מנהלים

אחת הבעיות שהועלתה על ידי המשתלמים היא החשש שמא לא ניתן ליישם את הנלמד בשל תפיסות אחרות של מנהלי המוסדות בהם הם מועסקים ואנשי צוות אחרים. מהניסיון של החדרת שינויים במערכת החינוך למדנו ששינוי משמעותי מתחולל אם מספר מאנשי הצוות מאותו מוסד משתלמים ביחד, ובעיקר אם המנהל שותף לצוות הלומד. הרכב כזה גורם לכך שלא אדם אחד מנסה ליצור שינוי במערכת שלמה, אלא צוות של אנשים בעלי עניין, מודעות ומחויבות (ראה גם המלצותיהם של פארק וטורנבול (Park & Turnbull, 2002)).

המלצתנו היא, אם כן, **לכלול מספר אנשי צוות מאותו מוסד בקבוצת המשתלמים**, וככל הניתן לשלב גם מנהלי מסגרות.

ד. הקשבה לקולות המשתלמים

מטבעו של קורס ממין זה שמשתתפים בו בעלי מקצוע משכילים שיש להם ידע וניסיון מקצועי אותם הם מביאים אל הקבוצה הלומדת. כאשר מתייחסים למטען מגוון ועשיר זה חלים שינויים במהלך הקורס המתוכנן מראש. גם בקורס אותו הערכנו נעשו שינויים על מנת להתאימו למשתלמים ולמה שהביאו עמם מהשטח. יחד עם זאת, המשתלמים הביעו תחושה שלא מספיק הקשיבו לקולם. הצעתנו היא **להגמיש את תכני הקורס** כך שיובאו יותר "קולות" מהשטח והוא יותאם במהלכו לצרכי המשתתפים. המבנה המוצע לעיל, יסייע בכך.

ה. העשרה עיונית

אחד החסרונות של הקורס היה מיעוט חומרי הקריאה שניתנו למשתלמים במהלך הקורס. המשתלמים הם אנשים עובדים ועסוקים. יחד עם זאת, היעדר התעדכנות בידע מחקרי ועיוני חדש בנושאי הקורס, מהווה חסך של חוליה חשובה בפיתוח פרופסיונאלי. קיים כיום, ידע מחקרי ועיוני שעשוי לחזק את ביטחונם המקצועי של המשתלמים בהשגת המטרות החשובות של שיתוף ההורים בתהליכי אבחון וטיפול. הידע מהווה גם שדרוג מבחינה מקצועית וגם מסר נכון על חובתו של איש המקצוע לעקוב דרך קבע אחרי ההתפתחות המקצועית ולהתעדכן בידע חדש.

המלצתנו היא, לפיכך, **לתת מקורות קריאה בנושא הקורס**, שיתוף הורים וכן בתכנים המעשיים שנלמדו, כגון: מודל הכוחות, גישת ההתמקדות בילד.

ו. תיעוד פנימי

מומלץ תיעוד פנימי של הקורס לשם הערכה מתמדת על ידי הגורמים המנהלים את הקורס ומלמדים בו. לא ידוע לנו אם נעשה תיעוד שוטף. לבקשתנו, קבלנו רק מעט סיכומים.

ז. מעקב לאחר תקופה של יישום הנלמד בקורס

חוזק השפעתו של הקורס על עמדות המשתלמים ועל היישום בפועל בשדה, למרות תנאים מגבילים שהוזכרו בפרק הממצאים, רצוי שייבחן, בעוד כשנה.

ח. קורס המשך

מומלץ קורס המשך בהרכב המוצע למעלה, שיחזק עשייה בשדה של שיתוף פעולה עם הורים.

ט. ביבליוגרפיה

- אינגבר, ש. ודרומי, א. (2010). מעורבות הורים בתכניות התערבות ממוקדות משפחה עבור ילדים עם צרכים חינוכיים מיוחדים, חומר רקע לעבודת היזמה, <http://education.academy.ac.il>
- אינגבר, ש. (2004). **הלכה ומעשה במעורבות הורים בתכניות מוקדמות לחינוך ושיקום ילדים עם לקות שמיעה בישראל**, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור בפילוסופיה. אוניברסיטת תל אביב (תכתובת אישית).
- מזאוי-מארג'יה, מ. (2001). **עמדות אנשי צוות במגזר הערבי כלפי שילובם של אנשים מפגרים בקהילה**. עבודת גמר המוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה". אוניברסיטת חיפה, הפקולטה ללימודי רווחה ובריאות, בית הספר לעבודה סוציאלית.
- Bailey, D. (1990). *FOCAS: Family orientation to community and agency services*. Chapel Hill, NC: Carolina Institute for Research on Infant Personnel Preparation.
- De Geeter, K. I., Poppes, P. & Vlaskamp, C. (2002). *Parents as experts: The position of parents of children with profound multiple disabilities*. Department of Special Education, University of Groningen, Groningen, The Netherlands. Accepted for publication.
- Ingber, S. & Dromi, E. (2009). Actual versus desired family-centered practice in early intervention for children with hearing loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 1-13.
- Nijhuis, B.JG., Reinders-Messelink, H.A., de Blecourt, C.E., Olijve, W.G., Groothoff, J.W., Nakken, H. & Postema, K. (2007). A review of salient elements defining team collaboration in paediatric rehabilitation. *Clinical Rehabilitation*, 21 (3), 195-211.
- Park, J. & Turnbull, A. P. (2002). Quality indicators of professionals who work with children with problem behavior. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 4 (2), 118-122.

Renty, J. & Roeyers, H. (2006). *Satisfaction with formal support and education for children with autism spectrum disorder: the voices of the parents*. Blackwell Publishing Ltd.

Shulman, L.S. (2002). Making differences: A table of learning, *Change* 34(6), 36-44.

י. נספחים

נספח מס' 1: שאלות הראיונות (אוקטובר 2011)

א. הצורך בקורס (רציונל)

1. למה, לדעתך, החליטו לקיים את הקורס?
2. מה, לפי הבנתך, הנחה את בנייתה של תכנית הקורס?
3. למי מיועדת התכנית?

ב. תהליך קבלת ההחלטות

4. תאר את תפקידה של וועדת ההיגוי בתכנון הקורס ובליוויו? רצוי... מצוי / בפועל
5. עד כמה אתה אישית היית מעורב בתהליך תכנון הקורס?

ג. הערכת התכנית על ידי המרואיין

6. האם המשתתפים בקורס הם אלה שאליהם התכנית מכוונת?
7. מה דעתך על הרכיבים של מבנה הקורס? ([א] 4 שעות אחת לשבוע, [ב] אחה"צ, [ג] שילוב הפרקטיקום בתוך התכנית)
8. בהתייחס לנושאים המוצגים בתכנית:
- א. האם, לדעתך, חסרים נושאים בתכנית?
- ב. האם, לדעתך, יש בתכנית נושאים מיותרים?
9. תאר את תכנית הפרקטיקום הרצויה / הנכונה בעיניך?
10. ספציפית, האם היית שותף בתכנון הפרקטיקום?

ד. שילוב הורים

11. מה החזון שלך לגבי מעורבות ההורים במהלך הפעלת התכנית / הקורס?
12. האם, לדעתך, כדאי לשתף הורים כלומדים או כמציגים במהלך הקורס?
13. האם יש לך משהו להוסיף?

הראיונות ארכו כחצי שעה עד שעה, שוקלטו ונותחו ניתוח תוכן.

המכללה האקדמית בית ברל

היחידה למחקר והערכה

برنامج تقييم لمؤسسة "קשר" بموضوع: بناء شراكة بين مهنيين وأهل لأولاد ذوي احتياجات خاصة بشرق القدس

استبيان

بإطار الاستكمال " بناء شراكة بين مهنيين وأهل لأولاد ذوي احتياجات خاصة بشرق القدس" طلب منا تقييم بعض ابعاد البرنامج ولهذا الغرض قمنا ببناء هذا الاستبيان ذو الأهمية العليا لنجاح هذه العملية. يقسم الاستبيان لعدة أقسام، رجاء الإجابة على كل الأقسام. السرية التامة مضمونة وتحليل الإجابات سيكون بدون أسماء المشتركين، بنود الاستبيان مكتوبة بصيغة المذكر لكنها تقصد المؤنث .

تاريخ تعبئة الاستبيان _____

أ. توقعاتك

1. ما هي توقعاتك من دوره؟

2. كيف ترتبط توقعاتك من الدورة ووظيفتك الحالية؟

3. كيف ترتبط توقعاتك من الدورة بشخصيتك وموافقك؟

4. ماهي برأيك الصفات التي تملكها لتؤهلك للاشتراك في هذه الدورة؟

5. هل كنت ستشترك في هذه الدورة لو كانت غير مجانية؟ ☐ نعم ☐ لا ☐ لست متأكدا

6. هل يوجد لديك أشياء أخرى تود إضافتها؟

ب. تفاصيل شخصية

7. الاسم : _____
8. رقم الهوية : _____
9. لأي الأجيال تنتمي؟ ☐ 21 – 25 ☐ 26-34 ☐ 35-44 ☐ 45-54 ☐ 55 – 64 ☐ 65-
فما فوق
10. الجنس : ☐ ذكر ☐ أنثى
11. القومية : ☐ يهودي ☐ عربي-إسرائيلي ☐ عربي – شرق القدس ☐ آخر : _____
12. الحالة الشخصية : ☐ أعزب ☐ متزوج ☐ مطلق ☐ أرمل ☐ منفصل
13. الأولاد : ☐ يوجد ☐ لا يوجد ☐ العدد : _____

شهادات

14. تفصيل شهادات التعليم والتدريب المهني (اشر X بالأماكن المناسبة).

الشهادة	Xضع بالمربع المناسب	مؤسسة التعليم	مجال التعليم
لقب أول بالتربية (B.Ed) من كليه لتحضير المعلمين.	☐		
لقب أول (B.Sc و B.A) من جامعة أو كلية متعددة التخصصات	☐		
شهادة تدريس	☐		
لقب ثاني (M.Sc و M.A)	☐		
لقب ثالث (Ed.D Ph.D)	☐		
آخر, فصل _____	☐		

مجال العمل حاليا

15. ما هو مجال عملك اليوم؟ ☐ معلم ☐ مستشار تربوي ☐ مدير اطر علاجية / تربوية ☐ أخصائي نفسي ☐ عامل اجتماعي ☐ ممرض ☐ مرشد أو معالج مساعد طبيب ☐ آخر : _____ ☐ لا اعمل حاليا، إذا كنت لا تعمل حاليا علّم عملك الاخير.
16. مؤسسة عملك الرئيسية حاليا : _____ ☐ حضانة ☐ مدرس ابتدائي (أول-سادس) ☐ مدرس ابتدائي (أول-سابع) ☐ مدرس إعدادية ☐ مدرس ثانوية ☐ فوق ابتدائية شاملة سادس-12 ☐ تربية غير منهجية ☐ اطر شبابية ☐ مدرس لتربية خاصة ☐ مؤسسات إعادة تأهيل مستشفيات ☐ محطة للخدمات النفسية ☐ آخر, فصل _____
17. إذا كنت معلما، اكتب نوع الصف أو الإطار الذي تعمل به : ☐ صف عادي ☐ صف مدمج ☐ مركز تعلم ☐ صف للتعليم الخاص في مدرسة عادية ☐ صف في مدرسة تعليم خاص ☐ صف موهوبين ☐ صف تخصص (علوم، فنون، رياضة، الخ..) ☐ صف للبالغين ☐ صف لأجيال مختلطة.
18. ما هي الوظائف التي تقوم بها في مكان عملك الرئيسي؟ ☐ مدير ☐ نائب مدير ☐ آخر : _____
19. عدد سنوات الخدم في الوظيفة الحالية: _____ عدد سنوات الخدمه الكلي في مجال العمل الحالي _____
20. مع أي الفئات السكانية تعمل حاليا؟ ☐ أولاد ذوي احتياجات خاصة وعائلاتهم ☐ أولاد وعائلات من حارات فقيره ☐ آخر _____
21. في إطار عملك الحالي، كم عدد لقاءاتك مع عائلات ذوو الحاجات الخاصة؟ ☐ أكثر من مرة ☐ بالأسبوع ☐ تقريبا مرة بالأسبوع ☐ تقريبا مره واحده كل أسبوعين ☐ عدد لقاءات اقل بكثير.
22. هل في مكان عملك يوجد إرشاد خاص او تدريب لتقوم بواجبك ؟ ☐ نعم ☐ لا ☐ بشكل جزئي
23. ما هو نوع التدريب\الإرشاد؟
_____ كم يستمر الإرشاد\التدريب (بالأشهر)؟ _____
24. هل يتم التدريب خلال العمل؟ ☐ نعم ☐ لا ☐ بشكل جزئي
25. هل يتم التدريب من خلال إطار خارجي (مركز، جامعة)؟ ☐ نعم ☐ لا ☐ بشكل جزئي اذكر أين : _____
26. هل تحصل على إرشاد وتعليمات بخصوص مهام عليك القيام بها؟ ☐ نعم ☐ لا ☐ بشكل جزئي
27. ما هي الخلفية المهنية للمرشد او المدرب؟

28. ما هو عدد ساعات عملك بالأسبوع ؟ ☐ وظيفة كاملة ☐ 1½ - 3/4 وظيفة ☐ نصف أو أقل من نصف وظيفة.
29. ما هي أماكن عملك خلال العشر سنوات الأخيرة؟

مكان العمل	الوظيفة	من سنة حتى سنة

30. كيف تم اختيارك لحضور الدورة؟ ☐ بمبادرتك ☐ بمبادرة أحد الأشخاص من مكان عملك, ☐
- آخر فصل:

شكرا على تعاونك وحسن اشتراكك!!!!!!

נספח מס' 3: שאלון FOCAS לאנשי מקצוע (בערבית ובעברית)

– للطاقم المهني FOCAS استبيان

دمج الأهل ببرنامج تدخل لأولاد مع احتياجات خاصة أهداف برنامج التدخل

هدف الاستبيان فحص مفاهيمك حول مدى وكيفية مشاركة الأسر في برنامج التدخل الذي تعمل فيه. الاستبيان يتضمن 12 بند يتعلق بمكونات البرنامج . قبل التدریج اقرأ كل البنود بعنايه ، الرجاء قراءة كل بند مرتين: في المرحلة الأولى مطلوب تعليم الأرقام على المحور العلوي حيث تختار الرقم الذي يعكس تقييمك حول الوضع **القائم موجود** في البرنامج الذي تعمل به. في المرحلة الثانية عليك أن تجيب على نفس البند وان تختار على المحور السفلي الرقم الذي يعكس حسب رأيك الوضع **المثالي/المرغوب به** والذي كنت تريد ان يكون. هكذا تكون اجابتك على كل بند بواسطة المحورين. عليك اختيار تقييمك للبند المناسب وأحاطة الرقم المناسب من 1-9 بدائرة. كل رقم يقع بين بندين يمثل مرحلة وسطية بين تقييمين (مثال 2 يمثل مرحلة وسيطة بين 1 و3).

أحط بدائرة الرقم الذي يصف وضعك

1. تصور البرنامج لموضوع الشراكة مع الأهل

الوضع القائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
حسب رأيي لا يوجد تصور ورؤيا محدودة بهذا الموضوع			لبرنامجنا تصور غير محصور حول الشراكة مع الأهل		لبرنامجنا بمرحلة بناء تصور بما يخص موضوع الشراكة		لبرنامجنا تصور وواضح بما يخص إشراك الأهالي		إشراك الأهالي هو مكُون مركزي بتصورا ورؤيا البرنامج
وضع مرغوب به	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم ولوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

2. تعاون الأهالي والمهنيين بتطوير التصور ورؤيا البرنامج

وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
رؤيا وتصور البرنامج ليس نتيجة عمل الأهال او المهنيين			قسم من الطاقم شريك بتطوير رؤيا وتصور البرنامج		كل افراد الطاقم المهني يشارك وبشكل فعال بتطوير رؤيا وتصور البرنامج		ببرنامجنا الأهال مشاركون بتطوير رؤيا وتصور البرنامج		الأهال والمهنيين يفحصون، وبشكل منتظم ، رؤيا وتصور البرنامج ويلائمنه للاحتياجات

وضع مرغوب به

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم والوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

3. تعامل الأهال باتخاذ القرارات بما يخص تشخيص وتقييم للولد.

وضع قائم

وضع مرغوب فيه

1	2	3	4	5	6	7	8	9
يقرر المهنيون من يشخصون وكيف، دون إبلاغ الأهال		يكرس الاخصائيون الوقت قبل التشخيص لتوضيح ماهية التشخيص وأهدافه للأهال		يعرض الاخصائيون برنامج تشخيص وتقييم الولد للأهال ويطلبون منهم مردودهم		المهنيين والأهال يشتركون ببناء التشخيص والتقييم الموجه للولد		المهنيين يمكنوا الاهال المعنيين ان يقرروا بما يخص برنامج التشخيص والتقييم الموجه للولد

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

4. اشراك الأهل بتشخيص وتقييم الولد.

وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
يدير المهنيون كل عملية التشخيص بواسطة الاختبارات الرسمية أو المشاهدات.		يطلب المهنيون من الأهل تزويدهم بمعلومات عن تطور وسلوك الأولاد		يطلب المهنيون فهم تطورات وسلوك الولد باطار العائلة كوحده: روتين الحياة، القيم، مواقف وأوليات العائلة		يمكن المهنيون ويزودوا الأهل بفرص للمشاركة في عملية تقييم أولادهم		يشجع المهنيون ويؤيدوا الأهالي المهتمين بأخذ دور مركزي بإدارة عملية تشخيص وتقييم أولادهم	
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

5. اكتشاف احتياجات وموارد للعائلة.

وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
في هذه المرحلة لا نجمع معلومات حول احتياجات وامكانيات/ موارد العائلة		أحيانا يطلب المهنيون معلومات من احد الأبوين عن احتياجات العائلة. تتركز المعلومات غالبا بمعالجة الولد أو في نشاطات تعليمية لكن ليست جزءا من عملية التقييم		أحيانا يطلب المهنيون معلومات من احد الأبوين عن احتياجات العائلة. غالبا يتم الحصول عليها من احد الابوين وتخص احتياجات مرتبطة بتربية الولد.		يجمع المهنيون معلومات حول احتياجات وموارد العائلة. يحصل على معظم المعلومات من احد أفراد العائلة ولا يتركز فقط بحاجيات الولد		يجمع المهنيون معلومات عن احتياجات وموارد العائلة الصغيرة والموسعه في جميع المجالات: أداء العائلة ، خدمات مطلوبة واحتياجات اقتصادية	
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

6. اشارك العائلة بقرارات حول احتياجاتها ومواردها									
وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
يقرر المهنيون كيف يعرفوا ما هي احتياجات وموارد العائلة بدون اشارك الأهل			يطلع المهنيون الأهل على ماهية وأهداف التقييم قبل البدء بعملية التقييم		يعرض المهنيون على الأهل برنامج تقييم وتشخيص احتياجات العائلة الأهل ويطلبون منهم مردود وردة فعل		يشارك المهنيون الأهل في القرارات لاختيار نوع واداة تشخيص العائلة الهادف الى تحديد احتياجات العائلة .		يوفر المهنيون للأهل خيارات وطرق لتقييم احتياجات وموارد العائلة، كيف يتم استخدام هذه المعلومات والخدمات التي يمكن توفيرها.
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9
بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟									

7.اشترك الأهل باجتماع الطاقم									
وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
للأهل دور غير فعال باجتماعات مع الطاقم. تبذل جهود قليلة لضمان مساهمتهم.			مبادرة الأهل تحدد درجة اشتراكهم بالاجتماعات مع الطاقم.		تعطى الفرصه للأهل ليساهموا بمعلومات اثناء اجتماعات الطاقم		يحصل الاهل على الدعم والتشجيع للقيام بدور مساو لدور المهنيين في اجتماعات الطاقم.		يشجع المهنيون الاهل المعنيون على ادارة وتوجيه اجتماعات الطاقم.
وضع مرغوب	1	2	3	4	5	6	7	8	9

فيه

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

8. دور الأهل بعملية اتخاذ القرارات									
وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
يكتب المهنيون برنامج/خطة العلاج ويعرضونه على الأهل.									
يعرض المهنيون على الأهل أهداف البرنامج ويمكنهم من ابداء رأيهم فيها.									
يسمح المهنيون للأهل عرض أهداف علاج وخدمات لازمة عند كتابة البرنامج/الخطة									
يتعاون الأهل والمهنيون في تحديد وبناء خطة العلاج									
يشجع المهنيون الاهالي المعنيون بلعب دور قيادي بعملية اتخاذ القرارات بموضوع الاهداف والخدمات في الخطه العلاجيه.									
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

9. مبنى خطة العلاج الشخصية للولد وللأهل

وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	لا يوجد لدينا خطه/برنامج شخصي للولد وللعائلة ولا توجد لدينا نية لفتح برنامج كهذا	عندنا النية لتطوير برنامج علاج شخصي ولكن لم نبدأ حتى الان	لدينا ونعمل برنامج علاج شخصي لكل عائلة وبنجاح جزئي	برنامج العلاج الشخصية للولد وللعائلة الذي نديره ناجح ويساعد الطاقم المهني.	برنامج العلاج الشخصي الذي نديره فعال وناجح ومقبول على الأهل				
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

10. برنامج العلاج الشخصي-أهداف للعائلة

وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	في هذه المرحلة لا يشمل برنامج العلاج الشخصي أهداف للعائلة	شمل أهداف للعائلة في برنامج العلاج الشخصي قيد النظر حاليا ولكننا لم نتملها بعد.	بحاله واعربت العائلة عن رغبتها بذلك, نضم الى الخطه أهداف لعلاج العائلة وبامور محدده .	ببرنامجنا المرونة الكافية لشمّل أهداف لعلاج العائلة على أساس حاجة واولويات العائلة.	عندنا الاستعداد لشمّل وتوفير مجموعة متنوعة من الاهداف التي تفي باغراض واحتياجات العائلة الصغيره والموسعة.				
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به، ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

11.تنسيق وتبادل العمل بين المهنيين للذين يعطون الخدمات للولد والعائلة									
وضع قائم	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	لا يوجد تعاون بين مقدمو الخدمات في مجتمعنا ولا يوجد تنسيق بينهم بما يخص الخدمات المطلوبة للولد وللعائلة ببرامج التدخل المبكر	نحن موجودون في عملية فحص طرق لخلق تعاون بين جميع الاطراف التي تعط خدمات العائلة	هنالك تعاون محدود وجزئي بين الاطراف المختلفة التي تقدم خدمات للعائلة	عادة برامج التدخل بمجتمعنا تعمل بتنسيق وبتعاون لكي تقدم الخدمات المطلوبة للعائلات وللأولاد .	بمجتمعنا يوجد برامج تدخل وخطط مرنة، فعالة ومنسقه . للأهل يوجد إمكانية للحصول ولتلقى كل الخدمات التي يبحثون عنها.				
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به،ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

12. إدارة حالة Case Manager (مسؤولية على تفعيل برنامج التدخل)									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
وضع قائم	لا يوجد لدينا برنامج لمتابعة وتقييم برنامج لعلاج العائلة والولد ولا نعتزم تشغيل برنامج كهذا	نحن في صدد صياغة و بناء جهاز لتعقب وتقصي تنفيذ برامج تدخل ولكننا لم نعين مسؤولا عن برامج لكل العائلة	يوجد لدينا برنامج للتعقب والتقصي بما يخص برنامج العلاج بالعائلة والولد ولكن نجاح البرنامج في هذه المرحلة هو جزئي	يوجد لدينا شخص مسئول عن برنامج العلاج للولد والعائلة. حيث يدير هذا الملف بنجاحه وبشكل فعال	يشجع الطاقم المهني عندنا الاهالي المعنيون بتحمل المسؤولية ووالاخذ على مسؤوليتهم ادارة التعقب وراء البرنامج العلاجي المخصص لهم ولأولادهم.				
وضع مرغوب فيه	1	2	3	4	5	6	7	8	9

بحالة هنالك فجوة بين الوضع القائم للوضع المرغوب به،ما هو اعتقادك السبب لذلك؟

נספח מס' 4: שאלון הערכת הקורס

דورة- بناء شراكة بين مختصين وبين أولياء أمور لأطفال ذوي احتياجات خاصة
في شرقي القدس

קורס: בניית שותפות בין אנשי מקצוע והורים לילדים עם צרכים
מיוחדים במזרח ירושלים

לתשומת

انتبه!

في المربع الذي يشير إلى مدى × تهدف التغذية المرتدة إلى تقييم المساق وإلى مدى ملاءمته لأهدافه المعلنة. ضع إشارة موافقتك لما قيل في كل مقولة من المقولات التي أمامك. اختر إجابة واحدة لكل مقولة!

חלק א: הערכה כללית של הקורס القسم الأول: تقييم عام للدورة						
מידת ההסכמה – مدى الموافقة						
הערות	מאת ההיגד מתאים	במידה רבה מאוד 5	במידה רבה 4	בינונית 3	במידה מועטה 2	במידה מועטה מאוד 1
היגדים - مقولات	הערות	מאת ההיגד מתאים	במידה רבה מאוד 5	במידה רבה 4	בינונית 3	במידה מועטה 2
1. תוכני הקורס מוצגים בצורה שיטתית. عرضت مضامين الدورة بشكل منهجي.	מلاحظات	1	2	3	4	5
2. המרצים בקורס מעוררים עניין מקצועי ומחשבה يحفز المحاضرون في الدورة على الاهتمام المهني وعلى التفكير		1	2	3	4	5
3. הדיונים שמתנהלים בשיעורים תורמים להבנה ולהרחבת הידע שלי. تساهم النقاشات في الدروس في فهمي وفي توسيع معرفتي		1	2	3	4	5
4. הקורס מאפשר לי לשלב בין מיומנויות מקצועיות שלי והמשגה תיאורטית. تمكنني الدورة من الدمج بين مهاراتي المهنية وبين المفاهيم النظرية.		1	2	3	4	5
5. הקורס מתנהל בהתאם למטרותיו המוצהרות. تدار الدورة وفقا لأهدافها المعلنة		1	2	3	4	5
6. זמן הקורס מנוצל כהלכה. وقت المحاضرات مستغل كما يجب		1	2	3	4	5
7. האווירה בקורס היא נינוחה. الجو في الدورة مريح.		1	2	3	4	5
8. בעקבות הקורס אני מתעניין יותר בנושא שותפות הורים عقب مشاركتي بالدوره, ازداد اهتمامي بموضوع شراكة الآباء		1	2	3	4	5

							9. הקורס מחזק אצלי את הצורך בשותפות ההורים בתהליך קבלת ההחלטות בנוגע לתכנית הטיפול تعزز الدورة لدي الحاجة بإشراك الآباء في عملية اتخاذ القرارات الخاصة ببرنامج العلاج.
							10. הקורס תורם לי להבין את חשיבות זיהוי הצרכים של המשפחה تساهم الدورة في فهمي لأهمية تحديد حاجات العائلة.
							11. הקורס תורם לי להבין את חשיבות השתתפות ההורים במפגשי צוות. تساهم الدورة في فهمي لأهمية مشاركة الآباء في لقاءات الطاقم.
							12. הקורס תורם לי להבין את חשיבות תאום ושיתוף פעולה בין אנשי מקצוע שונים במתן שירותים לילד ולמשפחה تساهم الدورة في فهمي لأهمية التنسيق والتعاون بين مختلف الأخصائيين في توفير خدمات للطفل وللعائلة
							13. הקורס תורם לי להבין את חשיבות זיהוי סדרי העדיפויות ומקורות הכוח של המשפחה تساهم الدورة في فهمي لأهمية تحديد أولويات العائلة ومصادر قوتها.
							14. אני משתמש בעבודה עם הורים, בכלים ובשיטות שלמדתי עד כה בקורס. استعمل في عملي مع الآباء آليات وطرائق تعلمتها حتى الآن في الدورة.
							15. הקורס, עד עכשיו, תורם לי לחשוב על רעיונות ועל תכניות התערבות تساهم الدورة حتى الآن في التفكير في أفكار وفي برامج تدخل.
							16. בקורס בא לידי ביטוי הניסיון המקצועי של המשתלמים בעבודתם. تتمثل في الدورة خبرة المستكملين المهنية في عملهم.
							17. התנאים הפיזיים בהשתלמות נוחים ומתאימים ללמידה (תאורה, מקומות ישיבה, כיתת לימוד וכו') ظروف مكان الاستكمال مريحة ومناسبة للتعلم (الانارة, المقاعد, الغرفه وغيرها)
							18. מרכזי הקורס קשובים לצרכים של המשתלמים. יهتم מרכזו الدورة في تلبية حاجات المستكملين.
							19. המרצים מתייחסים לשאלות, להערות ולביקורת של המשתלמים. يتطرق المحاضرون إلى أسئلة المستكملين, إلى ملاحظاتهم وإلى انتقاداتهم.
							20. רשימת הקריאה (ביבליוגרפיה) מסייעת בלמידת התכנים של הקורס. تساعد المراجع في تعلم مضامين الدورة
							21. נעשה שימוש באמצעי הוראה מגוונים (סרטי המחשה, מצגות וכו') تم استعمال وسائل تدريس متنوعة (افلام, عرض شرائح الخ)

							22. נעשה שימוש בדרכי הוראה מגוונות (עבודה בקבוצות, דיון, תרגול וכו') استعملت طرق تدريس متعددة (عمل بمجموعات, تمرّن, نقاش الخ)
							23. הרכב המשתתפים בקורס תורם לשיח חשוב בין הפרופסיות השונות בתוך אותה מסגרת تساهّم تركيبة المشاركين في الدورة في إجراء نقاش هام بين ذوي الاختصاصات المختلفة داخل الإطار الواحد.
							24. הרכב המשתתפים בקורס תורם לשיח חשוב בין מסגרות שונות تساهّم تركيبة المشاركين في الدورة في إجراء نقاش هام بين الأطر المختلفة.
							25. החומר הנלמד ניתן ליישום בעבודה שלי. يمكن تطبيق المواد التي ندرسها في مجال عملي.
							26. שעות קיום ההשתלמות נוחות. أوقات الاستكمال مريحة

חלק ב: הערכת ההוראה – القسم الثاني: تقييم التدريس

בחלק זה אתה מתבקש להעריך את ההוראה בהשתלמות – في هذا القسم عليك أن تقيم التدريس في الاستكمال

שם המרצה: اسم المحاضر _____

הקף בעיגול את הספרה המתאימה ביותר לתשובתך. أحط بدائرة الرقم الأكثر ملاءمة لإجابتك

1 כלל לא أبدا	2 במידה מועטה إلى حد قليل	3 במידה בינונית إلى حد متوسط	4 במידה רבה إلى حد كبير	5 במידה רבה מאוד إلى حد كبير جدا	
					רמת השליטה בתוכני ההוראה مستوى التمكن في مضامين التدريس
					מידת הבהירות והשיטתיות בהעברת התכנים مدى الوضوح والمنهجية في تعليم المضامين
					מידת העניין והגיוון בהצגת התכנים مدى الاهتمام والتنويع في عرض المضامين
					רמת הארגון והיעילות של ההוראה / הנחיה مستوى تنظيم التدريس / الإرشاد ونجاعته

שם המרצה: اسم المحاضر _____

1 כלל לא אבدا	2 במידה מועטה إلى حد قليل	3 במידה בינונית إلى حد متوسط	4 במידה רבה إلى حد كبير	5 במידה רבה מאוד إلى حد كبير جدا	
					רמת השליטה בתוכני ההוראה مستوى التمكن في مضامين التدريس
					מידת הבהירות והשיטתיות בהעברת התכנים مدى الوضوح والمنهجية في تعليم المضامين
					מידת העניין והגיוון בהצגת התכנים مدى الاهتمام والتنويع في عرض المضامين
					רמת הארגון והיעילות של ההוראה / הנחיה مستوى تنظيم التدريس / الإرشاد ونجاعته

שם המרצה: اسم المحاضر _____

1 כלל לא أبدا	2 במידה מועטה إلى حد قليل	3 במידה בינונית إلى حد متوسط	4 במידה רבה إلى حد كبير	5 במידה רבה מאוד إلى حد كبير جدا	
					רמת השליטה בתוכני ההוראה مستوى التمكن في مضامين التدريس
					מידת הבהירות והשיטתיות בהעברת התכנים مدى الوضوح والمنهجية في تعليم المضامين
					מידת העניין והגיוון בהצגת התכנים مدى الاهتمام والتنويع في عرض المضامين
					רמת הארגון והיעילות של ההוראה / הנחיה مستوى تنظيم التدريس / الإرشاد ونجاعته

האם יש דברים שכדאי היה להוסיף להשתלמות? هل هناك أشياء كان من المحبذ إضافتها للاستكمال?

האם ישם דברים / תכנים שהיו מיותרים בהשתלמות? هل كانت أشياء/ مضامين كانت غير ضرورية في الاستكمال؟
האם יש לך מה להוסיף על הקורס כפי שהתקיים עד כה. هل عندك ملاحظات تضيفها عن دوره حتى الان؟

תודה על שיתוף הפעולה – شكرا على تعاونكم

נספח מס' 5: הערכת הפרקטיקום

שאלון הערכת הפרקטיקום - استبيان تقييم القسم العملي – التدريب.

1. לפניך מטרות הקורס כפי שנוסחו על ידי המתכננים. באיזו מידה, לדעתך, הושגו המטרות הבאות של הקורס? אמאם اهداف دوره كما صاغها المخططون. حسب رأيك, الى أي مدى تحققت أهداف الدورة التالية?

(1=המטרה הושגה במלואה; 2=המטרה הושגה חלקית; 3=אני לא בטוח; 4=המטרה לא הושגה כלל). 1=تحققت الاهداف بملئها 2=تحققت الاهداف جزئيا 3=لست متأكدا 4=لم تتحقق الاهداف ابدا

המטרות - الاهداف	4	3	2	1	הערות - ملاحظات
תמיה ועי ותגיויר מואף המהניון תגא מكاة الال, العائله والاشخاص مع اعاقات. פיתוח מודעות ושינוי עמדות ביחס של אנשי מקצוע למקומם של ההורים, המשפחה ואנשים עם מוגבלויות					
אעطاء המהניון أدوات ومهارات لبناء علاقات شراكة مع الال. מתן כלים ומיומנויות לאנשי מקצוע לבניית יחסי שותפות עם הורים					
אקساب اساسات نظريه وعملية لإدارة علاقات مبنية على شراكه حقيقيه. הקניית יסודות תיאורטיים ומעשיים לניהול יחסים המבוססים על שותפות אמיתית					
اغناء المهنين بأدوات ذات صلة لعملهم اليومي مع الال. העשרת אנשי מקצוע בכלים רלוונטיים לעבודתם היומיומית מול ועם הורים					

2. מה הייתה תרומה מפגשי הפרקטיקום להשגת המטרות?

بماذا ساهم القسم العملي – التدريب (بمراقبتهم) لتحقيق الاهداف?

3. מה הייתה התרומה של הביקור בבית איזי שפירא לפרקטיקום?

كيف ساهمت زيارتك لبیت ايزي شبيرا للقسم العملي?

4. אילו שינויים חלו בעמדתך כלפי מעורבות ההורים של ילדים בעלי צרכים מיוחדים בתהליך האבחון והטיפול, לפני הקורס ואחריו? ציין ספציפית באילו תחומים חלו השינויים.

أي التغييرات حصلت بموقفك تجاه اشراك الاهالي في عمليتي التشخيص والعلاج نتيجة اشتراكك في دوره؟
أذكر بالتحديد في أي المجالات حصل التغيير. موافك قبل وبعد دوره.

5. מה מהתכנים שנלמדו בקורס נראים לך ישימים לעבודתך בעתיד?

أي مضامين درستها في دوره تستطيع تطبيقها في عملك في المستقبل؟

6. מה צפויים להיות הקשיים ביישום?

أي الصعوبات تتوقع مواجهتها عند التطبيق؟

7. האם לדעתך מספר השעות שהוקצו לפרקטיקום היה מספיק? הסבר.

هل باعتقادك عدد الساعات الذي خصص للقسم العملي كان كافيا؟ وضح.

8. איזה מהאפשרויות מטה השתמשת בחלק המעשי? أي من الفعاليات التالية استعملت خلال القسم العملي?

1. פרקטיקום משותף של הורים ואנשי מקצוע. تدريب (براكتيكم) مشترك بين الاهل والمهنيين.

2. תיעוד שוטף של העשייה במהלך התוכנית. توثيق دوري ومستمر لسيرورة العمل خلال البرنامج.

3. ניהול שיחות אישיות וקבוצתיות עם ההורים ורפלקציה. محادثات شخصية وجماعية مع الاهل

وتغذيه راجعه.

4. פרויקט התערבות בתוך בית הספר בשיתוף מגוון הפרופסיות. برنامج تدخل في المدرسه

بالمشاركه مع مهنيين اخرين.

5. CASE STUDY – دراسة حاله.

נספח מס' 6: סיליבוס הקורס

בניית שותפות בין אנשי מקצוע להורים לילדים עם צרכים מיוחדים במזרח

ירושלים

תאריך פתיחה 11.10.11

הקורס התקיים בימי שלישי, בתחנת שיקום אנשים עם

מוגבלויות, אגף הרווחה, עיריית ירושלים, אבו טור, רחוב המפקד 6.

תאריך	מפגש	שעות	נושא ההרצאה	המרצה
11.10.11	מפגש 1	15:00-15:45	הכרות, אוריינטציה כללית לקורס, תיאום ציפיות, חזון וסילבוס (בהשתתפות נציגי קשר, ג'וינט אשלים מיד"א, עיריית ירושלים, משרד הרווחה קרן שלם וקרן ירושלים)	MAרעידה מסאלחה
		15:45-16:45	היכרות בין המשתתפים בדגש מקצועי	MAרעידה מסאלחה
		16:45-17:00	הפסקה	
		17:00-18:30	תמיסות אישיות של אנשי המקצוע בנושא שותפות עם הורים	MAרעידה מסאלחה
18.10.11	מפגש 2	15:00-16:30	תפיסת המוגבלות	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	תפיסת המומחיות של ההורה	MAרעידה מסאלחה
			תמי קרישפין, מנכ"לית ארגון קשר	
25.10.11.	מפגש 3	15:00-16:30	היחס שלי כאיש מקצוע ערבי מול הורה ערבי, מול איש מקצוע יהודי, ולהיפך	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	מוטיבציה וציפיות של אנשי המקצוע	MAרעידה מסאלחה
		15:00-16:30	ראייה מערכתית	MAרעידה מסאלחה
1.11.11	מפגש 4	16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	תפיסת מסוגלות עצמית לבניית שותפות עם הורים	MAרעידה מסאלחה
		15:00-16:30	עמדות של הילד, איש מקצוע	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
22.11.11	מפגש 6	16:45-18:30	הורה ומשפחה, קהילה(המעגלים השונים)	MAרעידה מסאלחה
		15:00-16:30	מקור של עמדות	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	עקרונות של עבודה טיפולית : עם הורים ועם צוות מקצועי מרצה אורח: ענאן סרור	MAרעידה מסאלחה
29.11.11	מפגש 7	15:00-16:30	המודלים השונים לשותפות: מניעים לשותפות, חוזקות, מכשולים והזדמנויות מדדים להצלחת שותפות	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	קשר בין עמדות לערכים תרבותיים	MAרעידה מסאלחה
		15:00-16:30	מה עובר על משפחה בחינוך מיוחד-ועדות השמה, שיבוץ ושילוב	MAרעידה מסאלחה
6.12.11	מפגש 8	16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	ההתמודדות המשותפת של בני הזוג	MAרעידה מסאלחה
		15:00-16:30	רצף השירותים בחיי הילד עם הצרכים המיוחדים מרצה אורח מוחמד אבו סוואי, מנהל שת"י	MAרעידה מסאלחה
13.12.11	מפגש 9	15:00-16:30		

תאריך		שעות	נושא ההרצאה	המרצה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	הגישה החברתית בתחום הנכויות : איכות חיים, חיים עצמאיים	MAרעידה מסאלחה
	מפגש 10	9:00-10:30	מעברים ושלב	MAאנואר מנסור
		10:30-11:00	הפסקה	
		11:00-12:30	המגזר השלישי ותפקידו בקידום הגישה החברתית	MAאנואר מנסור
		12:30-13:00	הפסקה	
		13:00-14:45	זכויות הילד עם הצרכים המיוחדים ומשפחתו- הכרתן ודרכי פעולה למימושן	MAאנואר מנסור
17.1.12	מפגש 11	15:00-16:30	מודלים המתמקדים : באנשי מקצוע, במשפחה, המודל הרפואי	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	גישת הכוחות והגישה החברתית	MAרעידה מסאלחה
24.1.12	מפגש 12	15:00-16:30	היכרות עם הפרופסיות השונות – פנל בעלי פרופסיות	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	עקרונות של עבודה טיפולית: עם הורים ועם צוות מקצועי .	MAרעידה מסאלחה
31.1.12	מפגש 13	15:00-16:30	המשפחה המורחבת	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	מבוא לפרקטיקום - חלוקה לשתי קבוצות, הגדרת ציפיות ומשימות	MAרעידה MA אנואר מנסור
	מפגש 14	15:00-16:30	המשפחה המורחבת קול הילד	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
7.2.12		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
	מפגש 15	15:00-16:30	מאפיינים תרבותיים – משחקי תפקידים/ מטפל מטופל ערבי יהודי	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
14.2.12		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
	מפגש 16	15:00-16:30	תקשורת בינאישית אפקטיבית	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
28.2.12	מפגש 17	15:00-16:30	פתרון בעיות	MAאנואר מנסור
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
6.3.12	מפגש 18	15:00-16:30	מיומנויות האימון והתאמתן לעבודה עם משפחות	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
	מפגש 19	15:00-16:30	מיומנות גישור	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
13.3.12		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
	מפגש 20	15:00-16:30	עקרונות הנחייה	MAרעידה מסאלחה
20.3.12		09.00-10.30	מודלים לקבלת החלטות	MAאנואר מנסור

תאריך	מפגש	שעות	נושא ההרצאה	המרצה
10.4.12	מפגש 21	10.30-11.15	הפסקה	
		11.15-12.45	הנחיית הורים – עקרונות מנחים	MAרעידה מסאלחה
		13:00 – 12:45	הפסקה	
		13.00-14.30	פרקטיקום	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		14.30-15.00	הפסקה	
		15:00 – 16:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
17.4.12 חופשת אביב	מפגש 22 סיור	09.30-10.30	סיור בבית איזה שפירא והסבר על המסגרת	MAרעידה מסאלחה
		10.30-11.00	הפסקה	
		11.00-12.30	הרצאה בנושא התערבות עם משפחות	MAרעידה מסאלחה
		12.30-13.15	נסיעה למכללת אלקאסמי	
		13.15-14.15	סיור מודרך במכללת אלקאסמי	MAרעידה מסאלחה
		14:15 – 16:00	בניית מוסכמות	MAרעידה מסאלחה
24.4.12	מפגש 23	15:00-16:30	העצמת הקשר הורים – אנשי מקצוע, מודלים לשותפות	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		15:00-16:30	ניהול קונפליקטים	MAאנואר מנסור
8.5.12	מפגש 24	16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		15:00-16:30	שפה דיאלוגית	MAרעידה מסאלחה
		16:30-16:45	הפסקה	
15.5.12	מפגש 25	16:45-18:30	פרקטיקום - 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		15:00-16:30	מפגש סיום - החזון והמשכו – שיח משתתפים, הורים ומנהלי מסגרות מוחמד אבו סוואי, תמי קרישפין, בוקי קמחי (בהשתתפות נציגי גיוינט אשלים מיד"א, עיריית ירושלים, משרד הרווחה, קרן שלם וקרן ירושלים)	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - פרקטיקום- 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
29.5.12	מפגש 26	15:00-16:30	פרקטיקום - פרקטיקום- 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - פרקטיקום- 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		15:00-16:30	פרקטיקום - פרקטיקום- 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
5.6.2012	מפגש 27	16:30-16:45	הפסקה	
		16:45-18:30	פרקטיקום - פרקטיקום- 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		15:00-16:30	פרקטיקום - פרקטיקום- 2 קבוצות	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		16:30-16:45	הפסקה	
12.06.12	מפגש 28	16:45-18:30	משוב לקורס וסיכום	MAרעידה מסאלחה MAאנואר מנסור
		15:00-16:30	סיכום פרקטיקום	MAרעידה מסאלחה
		15:00-16:30	סיכום פרקטיקום	MAרעידה מסאלחה

רשימת מקורות חלקית לסיליבוס הקורס

- איריס, מ. (2004) 'סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום' כרך 19, מס' 2, ע' 35-51, אחווה.
- אינגבר, ש. (2004) 'מעורבות הורים בתכניות החינוך והשיקום של ילדים ליקויי שמיעה בישראל- שיפוט של הורים ואנשי מקצוע, עבודת גמר לקראת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב.
- אליצור, י. (1996) 'מעורבות, שותפות והעצמה. מודל משווה לפיתוח ברית עבודה עם משפחות. 92-105. שיחות, י2)
- דרומי, א. ואינגבר, ש. (2009) 'שילוב הורים בתכנית התערבות שפה לגיל הרך - חוברת לאנשי מקצוע. פרויקט" קשר. "הוצאת מעלות, תשס"ט
- 4המ"מים. (2004) 'ירחון לקידום מנהיגות, מקצועיות, מקצוענות ומצוינות במינהל הבית-ספרי בחינוך היסודי גליון מס 9. מדינת ישראל: משרד החינוך.
- הרחבת חוק השילוב. (1997) 'תיקון מספר 7 לחוק החינוך המיוחד. משרד החינוך, מדינת ישראל.
- חוזר מנכ"ל (תשע"א 1/א, (י"ב באלול התשס"ט 1, בספטמבר 2009.
- טרואן, י. (2004) 'הסדרת מעמד ההורים במערכת החינוך - סקירה משווה. הכנסת, מרכז מחקר ומידע.
- מדינת ישראל. (1988) 'חוק חינוך מיוחד. בתוך ספר החוקים (118-14) ירושלים: המחבר.
- מנור-בנימיני. (2004) 'שיתוף פעולה בין צוותים רב-מקצועיים ובין הורים בבתי-ספר לחינוך מיוחד
- סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום, כרך 19, מס 2, ע' 35-51 'אחווה הוצאה לאור.
- מרגלית, מ. (2000) 'דו"ח הוועדה לבחינת יישום חוק החינוך המיוחד. מדינת ישראל.
- משרד החינוך והתרבות (2003). 'התאמות בדרכי ההיבחות לנבחנים בעלי ליקויי למידה אינטרניים. חוזר המנהלת הכללית: הוראות קבע, סד/4 ב, (ירושלים: המחבר.

Bailey, D.B. (1990). FOCAS: *Family orientation to community and agency services*. Chapel

Hill, NC: Carolina Institute for Research on Infant Personnel Preparation.

Bailey, D.B. (2001). Evaluating parent involvement and family support in early intervention

and preschool programs. *Journal of Early Intervention*, 24, 1-14.

Bailey, D. B., Buysse, V., Edmondson, R. & Smith, T. M. (1992b). Creating family-centered

services in early intervention: Perception of professionals in four states.

Exceptional

Children, 58(4), 298-309

Bailey, D.B., Bruder, M.B., Hebbeler, K., Carta, J., Defosset, M., Greenwood, C., Kahn, L.,

Mallik, S., Spiker, D., Walker, D., & Barton, L. (2006). Recommended outcomes for

young children with disabilities. *Journal of Early Intervention*, 28, 227-251.

Bailey, D., Hebbeler, K., Scarborough, A., Spiker, D., & Mallik, S. (2004). First Experiences

with Early Intervention: A National Perspective. *Pediatrics*, 113 , 887-896.

Bailey, D. B., Hebbeler, K., Olmsted, M. G. Raspa, M., Bruder, M. B.,(2008).

Measuring

Family Outcomes: Considerations for Large-Scale Data Collection in Early Intervention.

Infants & Young Children, 21(3), 194-206.

Bailey, D. B., McWilliam, P. J., & Winton, P. J. (1992c). Building family-centered practices

in early intervention: A team-based model for change. *Infants and Young Children*, 5(1),

73-82.

Beckman, P.J, Robinson, C., Rosenberg, S. & Filer, J. (1994). Family involvement in early

education: The evolution of family-centered services. In L. J. Johnson, R. J. Gallagher,

M. J. LaMontagne, J. B. Jordan, J. J. Gallagher, P. L. Huting, & M. B. Karnes (Eds.),

Meeting early intervention challenges: Issues from birth to three (2nd ed., pp. 13-31).

Baltimore: Paul Brookes.

Bennett, T., Zhang, C., & Hojnar, L. (1998). Facilitating the full participation of culturally diverse families in the IFSP/IEP process. *Infant-Toddler Intervention: The Transdisciplinary Journal*, 8(3), 227-249.

Blue-Banning, M., Summers, J.A., Franklin, H.C., Nelson, L.L. & Beegle, G. (2004). Dimensions of Family and Professionals Partnership: Constructive Guidelines for Collaboration. *Exceptional Children*, 70(2), 167-184.

Bruckman, M., & Blanton, P. (2003). Welfare-to-work single mothers' perspectives on parent involvement in Head Start: Implications for parent-teacher collaboration. *Early Childhood Education Journal*, 30(3), 145-150.

Bruder, M. B. (2000). Family-centered early intervention: clarifying our values for the new millennium. *Topics in Early Childhood Special Education*, 20(2), 105-115.

Calderon, R. (2000). Parental Involvement in Deaf Children's Education Programs as a Predictor of Child's Language, Early Reading, and Social-Emotional Development. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 5 (2). 140-155

Dempsey, I., & Dunst, C. J. (2004). Help-giving styles and parent empowerment in families with a young child with a disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 29, 40-51.

Abstract

This report presents the findings of the evaluation of the program "Building a partnership between professionals and parents of children with special needs in East Jerusalem". The program was sponsored by a collaborative effort of "Keshet", "Joint Ashdod", "Meda", the municipality of Jerusalem, the "Shalem Foundation" and the "Jerusalem Foundation". The goals of the program were to develop awareness and modify the attitudes of professionals towards parents of children with special needs; to provide the professionals with tools and skills that would help them to build partnerships with parents. The program also aimed to provide professionals with theoretical knowledge as well as practical and relevant tools to use in their daily work with the families.

The purpose of this study was to evaluate the process of implementing the program as it was planned. The course was attended by fifteen professional educators, social workers, and psychologists from East Jerusalem who serve populations of children with special needs and their parents. The program was held over a twelve-month period.

The research was carried out using mixed research methods. It included interviews with members of the steering committee, questionnaires that were constructed and administered to participants before and after the intervention program, feedback sessions with participants and analysis of various documents such as syllabus, power-point presentations and summaries of the lectures.

The findings of the evaluation divided into four chapters: The congruence between actual needs and the objectives of the course; the congruence between goals and the syllabus of the course; the

congruence between planning and execution of the course; and the quality of the course as perceived by the participants.

The main findings of the evaluation indicate there was a correlation between the needs, as identified by members of the steering committee, and the goals as defined in the documents of the program; a correlation was also found between the goals of the course, as presented by the planners, and the content of the course, as it was presented in the syllabus. The number of participants was lower than expected due to unforeseen problems, although the composite of the group in terms of professions represented was as planned. A high level of satisfaction of the participants with the content, lecturers and the delivery, was found. The practicum aspects of the course made an important contribution to strengthening the participants' positive attitudes towards parents of children with special needs and to the understanding of the importance of the partnerships with parents, as well as to their limitations. The practicum also made a significant contribution to the participants themselves both professionally and personally. However, the practicum was too short. The composition of the steering committee reflects an effort to create a relationship between various welfare personnel and agencies involved in service delivery to children and families of children with special needs. However, there was a lack of parents amongst its members.

Several recommendations were made regarding the following topics: The course structure and its duration; the importance of involving parents as members of the steering committee; designing a more intensive practicum; including staff members of the same institution as an effective way to create change; planning a follow up course, and renaming the program "Towards partnership with parents. "

The Academic College of

Beit Berl

The Research Department

مؤسسة "شاليم" | The Shalem Fund
لتطوير خدمات للشخص ذو
التخلف العقلي في السلطات المحلية
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils
פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

A final evaluation report of a course

"Building a partnership between professionals and parents of children with special needs in East Jerusalem"

Submitted to the members of the Steering Committee

Evaluators:

Dr. Varda Sharoni

Dr. Nazeh Natur

This work was supported by a grant from Shalem Fund for
Development of Services for People with Intellectual Disabilities in the
Local Councils in Israel

2012

קרן שלום/2012/088